

UNIVERSITETI I EJL  
УНИВЕРЗИТЕТ НА ЈИЕ  
UNIVERSITY OF SEE



FAKULTETI I SHKENCAVE DHE TEKNOLOGJIVE BASHKËKOHORE  
ФАКУЛТЕТ ЗА СОВРЕМЕНИ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИИ  
FACULTY OF CONTEMPORARY SCIENCES AND TECHNOLOGIES

Studimet postdiplomike – cikli i dytë

TEZA:

**PËRKRAHJA E NXËNËSVE ME TË META PSIQIKE NË ARSIMIN FILLORË, STUDIM  
RASTI NË KOMUNËN E TETOVËS**

**MENTORI:**

**Prof. Dr. Mentor Hamiti**

**STUDENTI-JA:**

**Berna Xhemaili**

**Tetovë, 2019**



# Abstrakti

---

Paaftësitë e të mësuarit janë çrregullime që ndikojnë aftësinë e një personi për të kuptuar ose përdorur gjuhën e folur ose të shkruar, për të bërë llogaritjet matematikore, për të koordinuar lëvizjet ose për të tërhequr vëmendjen e drejtpërdrejtë. Megjithëse vështirësitë në të mësuar ndodhin në fëmijët shumë të vegjël, çrregullimet zakonisht nuk njihen deri sa një fëmijë të arrijë moshën shkollore.

Pengesat e të mësuarit ndikojnë në aftësinë e një personi për të interpretuar atë që e sheh dhe dëgjon ose për të lidhur informacionin nga pjesë të ndryshme të trurit. Këto kufizime mund të shfaqen si vështirësi specifike me gjuhën e folur dhe të shkruar, koordinimin, vetëkontrollin, ose vëmendjen. Vështirësi të tilla shtrihen në punën shkollore dhe mund të pengojnë të mësuarit për të lexuar ose shkruar ose për të bërë matematikë. Paaftësitë e të mësuarit nuk pasqyrojnë IQ (koeficientin e inteligjencës), ose sa i zgjuar është një person.

Sipas Callista Brenda Virgile këtu janë disa shembuj të cilët përshkruajnë se çfarë lloj aftësi të kufizuara ekzistojnë "Xavier, një klasë e pestë u përpoq në mënyrë të përsëritur për të lexuar lexuesin e klasës së tretë, por ai nuk mundi dhe e vuri lexuesin të zhgënjyer. Bobi shikoi numrat që mësuesi i shkroi në bord, por u përplas sepse e dinte se nuk mund ta llogariste problemin. Timoteu një student i ri, la klasën e tij për banjo, por nuk ishte në gjendje të kthehej në klasën e tij sepse nuk e dinte se cila klasë ishte e tij; ai nuk mund të lexonte emrat në derë. Të gjithë këta fëmijë kanë një gjë të përbashkët; ata janë të gjithë studentë me aftësi të kufizuara në të mësuar. Kështu që fëmijët që nuk mund të lexojnë, shkruajnë, dëgjojnë dhe kështu me radhë janë fëmijët me aftësi të kufizuara të të mësuarit. (Virgile, 2014)

Çështja kryesore e këtij hulumtimi është se sa nxënësit me të meta psiqike përkrahen nëpër shkollat e komunës së Tetovës dhe se sa janë të përgaditur shkollat për këto fëmijë? Për t'i kuptuar këto pyetje të ngritura, janë realizuar një pyetësor me nxënësit dhe intervista me udhëheqësit e shkollave fillore, më pas janë analizuar përgjigjet e anketuesve që kanë marrë pjesë në këtë anketim dhe përgjigjet e intervistave. Rezultate keto, që mund të vehen në shërbim të institucioneve në përkrahje të kësaj kategorie të stigmatizuar të nxënësve në shoqëri!

# Abstract

---

Learning ailments are disorders affecting a person's ability to understand or use spoken or written language, to do math calculations, to coordinate movements, or to attract directly. Although learning difficulties occur in very young children, disorders are usually not recognized until a child reaches school age.

Learning barriers affect a person's ability to interpret what he sees and hears or connects information from different parts of the brain. These limitations may appear as specific difficulties with spoken and written language, coordination, self-control, or attention. Such difficulties lie in school work and may hinder learning to read or write or to do math. Learning disabilities do not reflect the IQ (intelligence coefficient), or how smart a person is.

According to Callista Brenda Virgile here are some examples that describe what kinds of disabilities exist "Xavier, a fifth class repeatedly tried to read the third-class reader, but he could not and put the reader disappointed . Bobby looked at the numbers the teacher wrote on board, but slammed because he knew he could not count the problem. Timothy a young student left his classroom for the bathroom, but was unable to return to his class because he did not know which class was his; he could not read the names at the door. All these children share one thing; they are all students with learning disabilities. So children who can not read, write, listen, and so on are children with learning disabilities. (Virgile, 2014)

The main issue of this research is how the mentally disadvantaged students are supported in the schools of the municipality of Tetovo and how are the schools prepared for these children? To understand these raised questions, a questionnaire with students and interviews with primary school leaders was conducted, then the respondents' responses that participated in this survey were analyzed and interview responses. These results, which can be put to the service of the institutions in support of this stigmatized category of students in society!

# Përmbajtja

---

Abstrakti.....	i
Abstract.....	ii
Përmbajtja.....	iii
Lista e figurave .....	v
Hyrje.....	1
1. Kapitulli I – Nxënësit me aftësi të kufizuara në arsimin fillorë .....	3
1.1 Çfarë është aftësia e kufizuar e të mësuarit? .....	4
1.2 Nxënësit me vështirësi në të nxënë.....	4
1.3 Si të identifikoni aftësitë e kufizuara në mësim?.....	5
1.1.1. Shenjat dhe simptomat e aftësive të kufizuara në të mësuar: Moshë parashkollore ....	6
1.1.2. Shenjat dhe simptomat e vështirësive të të mësuarit: Vitet 5-9.....	7
1.1.3. Shenjat dhe simptomat e aftësive të kufizuara në të mësuar: Vitet 10-13 .....	7
1.4 Llojet më të zakonshme të aftësive të kufizuara .....	8
1.1.4. Çrregullimi i aftësisë së të lexuarit (disleksi).....	8
1.1.5. Çrregullimi i aftësisë matematikore (dyscalculia).....	9
1.1.6. Çrregullimi i aftësisë së të shkruarit (dysgraphia).....	9
1.1.7. Çrregullimi i defiçitit në vëmendje dhe hiperaktivitetit.....	10
1.1.8. Cilat janë shkaqet kryesore të hiperaktivitetit?.....	12
1.5 Kuptimi i paaftësisë së të nxënit .....	13
1.6 Çfarë i shkakton paaftësitë e të nxënit? .....	15
1.7 Çfarë është edukimi special? .....	16
1.8 Si lindi dhe u zhvillua arsimi gjithpërfshirës.....	17
1.9 Përfitimet e arsimit gjithpërfshirës.....	19
2. Kapitulli i dytë – Arsimit fillorë në republikën e Maqedonisë dhe nxënësit me të meta psiqike .....	20
2.1 Shkollimi i nxënësve me nevojë të posaçme arsimore në Maqedoni.....	20
2.2 Pak shkolla për fëmijët me aftësi të kufizuara në Maqedoni .....	22
2.3 Qasje në arsimin gjithpërfshirës dhe special për personat me aftësi të kufizuara dhe aftësi të kombinuara.....	23
2.4 Edukimi dhe arsimimi i nxënësve me aftësi të kufizuara në R. Maqedonisë.....	26
2.1.1. Përvojat e së kaluarës dhe konteksti aktual .....	26

2.1.2.	Sistemi arsimor: nga paralelet speciale në edukim inkluziv .....	27
2.5	Puna me nxënësit me nevoja të veçanta në Maqedoni.....	28
2.6	Gjendja dhe analiza nga përgjigjet e pranuar dhe këqyrjet e realizuara .....	29
2.1.3.	Shkolla e Posaçme Fillore “Idnina”-Shkup .....	29
2.1.4.	Pasqyrë krahasuese e Avokatit të Popullit për SHPF “Idnina” .....	30
2.1.5.	Shkolla e Posaçme Fillore “Dr. Zllatan Sremec” – Shkup .....	31
2.1.6.	Pasqyrë krahasuese e Avokatit të Popullit për SHPF “Dr. Zllatan Sremec” .....	32
2.1.7.	Shkolla e Posaçme Fillore me Nevoja të Veçanta Arsimore “Shën Kliment Ohridski” – Novo Sellë .....	33
2.1.8.	Sipas perceptimit të Avokatit të Popullit SHPF “Shën Kliment Ohridski”- Novo Sellë ..	33
2.1.9.	Shkollë e Posaçme Fillore me konvikt për nxënës “Maca Gjeorgjieva Ovçarova” – Veles	34
2.1.10.	Pasqyrë krahasuese e Avokatit të Popullit për SHPF “Maca Gjorgjieva Ovçarova”- Veles	35
2.7	Fëmijët e shohin mikun, përpara aftësisë së kufizuar .....	35
3.	Teknologjitë asistive për nxënësit me të meta psiqike .....	38
3.1	Çfarë është teknologjia asistive? .....	38
3.2	Historia e teknologjive asistive.....	39
3.3	Si i ndihmon personat me aftësi të kufizuara teknologji rehabilituese dhe ndihmëse? .....	40
3.4	Llojet e teknologjisë asistive.....	42
3.1.1.	Aplikacionet për Dyslexia .....	43
3.1.2.	Aplikacionet per disgrafinë .....	45
3.1.3.	Aplikacionet për diskalkulinë .....	47
3.5	Si bëhen të suksesshme fëmijët me aftësi të kufizuara të të mësuarit? .....	49
4.	Kapitulli i katert - Studim rasti: Komuna e Tetovës .....	50
4.1	Pyetësi i realizuar me nxënësit e shkollave fillore në komunën e Tetovës .....	51
4.2	Intervistat e realizuara me drejtorët, pedagogët, psikologët dhe defektologët e shkollave fillore në komunën e Tetovës .....	59
5.	Përfundimi.....	65
	Bibliografia .....	67
	Shtesa A- Pyetësi i realizuar me nxënësit e shkollave fillore në komunën e Tetovës.....	a
	Shtesa B - Intervistat e realizuara me drejtorët, pedagogët, psikologët apo defektologët e shkollave fillore në komunën e Tetovës .....	e

# Lista e figurave

---

Figura 1 Fëmija me probleme psiqike.....	4
Figura 2 Dyslexia .....	8
Figura 3 Diskalkulia .....	9
Figura 4 Shembull i disgafisë.....	10
Figura 5 Shembull i fëmijës hiperaktiv.....	12
Figura 6 Fëmijët gjithëpërfshirës .....	19
Figura 7 Pasqyra për numrin e nxënësve me aftësi të kufizuar .....	25
Figura 8 Shkolla e Posaçme Fillore “Idnina”-Shkup 2013 .....	29
Figura 9 Shkolla e Posaçme Fillore “Dr. Zllatan Sremec” – Shkup 2013 .....	31
Figura 10 Shkolla e Posaçme Fillore me Nevoja të Veçanta Arsimore “Shën Kliment Ohridski” – Novo Sellë 2013/2014 .....	33
Figura 11 Shkollë e Posaçme Fillore me konvikt për nxënës “Maca Gjeorgjieva Ovçarova” – Veles 2013/2014.....	34
Figura 12 Fëmijët e shohin mikun, përpara aftësisë së kufizuar .....	36
Figura 13 Logo e ABC Reading Magic.....	43
Figura 14 Logo e Reader Machine.....	44
Figura 15 Logo e Root Words.....	44
Figura 16 Logo e Easy Spelling Aid .....	45
Figura 17 Lloj i Pencil Grip.....	46
Figura 18 Shkrimi i dorës pa lot .....	46
Figura 19 Wet-Dry-Try .....	46
Figura 20 Aplikacionet për të bërë fletët e punës më pak të lodhshme .....	47
Figura 21 Mjetet për zgjidhjen e ekuacionit .....	48
Figura 22 Manipulativët.....	49
Figura 23 ModMath .....	49
Figura 24 në cilën zonë ka më shumë nxënës me aftësi të kufizuara të të mësuarit.....	52
Figura 25 A pajtoheni që nxënësit me aftësi të kufizuar të mësojnë në klasë së bashku me ju? .....	53
Figura 26 Nëse mësoni së bashku, si ndjeheni që mësoni në të njëjtat klasa me fëmijë me aftësi të kufizuara?.....	54
Figura 27 Sa i ndihmoni shokët tuaj me aftësi të kufizuar për të realizuar detyrat në klasë? .....	54

Figura 28 Sa i bëni pjesë të lojrave tuaja jashtë programit mësimor? .....	55
Figura 29 Sa shoqëroheni me to jashtë orës së mësimi? .....	56
Figura 30 Sa marrin pjesë shokët tuaj me aftësi të kufi zuara në aktivitetet kulturore-sportive që organizon shkolla? .....	56
Figura 31 A mendoni se është e nevojshme që shkolla të ketë ambiente të veçanta për të punuar me nxënësit me aftësi të kufizuara? .....	57
Figura 32 A janë të përshtatura ambientet e shkollës/klasës për të siguruar lëvizje pa barriera të fëmijëve me aftësi të kufizuara në to? .....	58
Figura 33 Çfarë do të sygjeronit në drejtim të përshtatshmërisë së ambienteve të shkollës/klasës? ..	58
Figura 34 A do ti ndihmoni në të ardhmen shokët me aftësi të kufizuar? .....	59



# Hyrje

---

*“Në qoftë se një fëmijë nuk mund të mësojë në mënyrën se si ne i mësojmë, ndoshta ne duhet të mësojmë mënyrën se si ata mësojnë.” - Ignacio Estrada <sup>1</sup>*

Individët me aftësi të kufizuara shpesh janë të stigmatizuar, duke hasur barriera qëndrimi dhe fizike si në punë ashtu edhe në jetën e përditshme. Megjithëse legjislacioni federal (p.sh., Akti i Amerikanëve me Aftësi të Kufizuara të vitit 1990) mbron të drejtat e natyrshme të individëve me aftësi të kufizuara, ky legjislacion nuk mund t'i mbrojë gjithmonë nga format delikate të diskriminimit dhe paragjykitimit. Nxënësit e moshës shkollore me aftësi të kufizuara shpesh kanë përvoja negative të shkollave në lidhje me aftësinë e tyre të kufizuar dhe këshilltarët e shkollave, administratorët dhe mësuesit mund të ndihmojnë në krijimin e përvojave më pozitive në shkolla që nxisin rritjen e tyre akademike, karriere dhe personale / shoqërore. Duke shqyrtuar qëndrimet dhe sjelljet e stafit të shkollës dhe të nxënësve si dhe faktorët sistemikë që lidhen me shkollën, këshilltarët e shkollave në bashkëpunim me personelin tjetër shkollor mund të përcaktojnë zonat për ndërhyrje dhe të përgjigjen në përputhje me rrethanat.

Individët me aftësi të kufizuara intelektuale përfitojnë nga të njëjtat strategji mësimore që përdoren për të mësuar njerëzit me sfida të tjera të të mësuarit. Kjo përfshin aftësi të kufizuara në mësim, mungesë të vëmendjes / hiperaktivitet dhe autizëm. (TAMMY REYNOLDS, 2013)

Nxënësit me sëmundje mendore mund ta kenë të vështirë të zbulojnë paaftësinë e tyre tek ata që janë në mjedisin akademik. Disa nga arsyet për hezitimin e tyre përfshijnë frikën e stereotipit, stigmën e trajtimit ndryshe dhe keqinterpretimin e moszbatimit. Për shkak të natyrës episodike të sëmundjes mendore, studentët me sëmundje mendore mund të kalojnë nëpër periudha të sëmundjes akute, si dhe periudha të stabilitetit dhe suksesit. Ka shumë strategji të mësimdhënies që mund t'i përdorni për të siguruar mjedise të efektshme dhe produktive të të nxënësve dhe përvojat për të gjithë nxënësit, përfshirë ata me aftësi të kufizuara. (Teaching Students with Mental Health Disabilities)

"Nevoja të veçanta" është një term ombrellë për një grup të mrekullueshëm diagnozash. Fëmijët me nevoja të veçanta mund të kenë aftësi të kufizuara të lehta të të mësuarit ose dëmtime të thella njohëse; ata mund të kenë alergji ushqimore ose një sëmundje terminale. Nevojat e

---

<sup>1</sup>Thenie e njohur për fëmijet me aftësi të kufizuar. Marrë nga: <http://www.wiseoldsayings.com/special-education-quotes/>

veçanta të një fëmije mund të përfshijnë vonesa zhvillimore që arrijnë shpejt ose mbeten të ngulitura. Ajo gjithashtu mund t'i referohet fëmijëve me sulme paniku të rastit ose probleme serioze psikiatrike. Pavarësisht nga arsyeja, përcaktimi është i dobishëm. Kjo mund t'ju ndihmojë të merrni shërbimet e nevojshme, të përcaktoni qëllimet e duhura dhe të kuptoni për një fëmijë dhe një familje të stresuar. "Nevoja të veçanta" zakonisht përcaktohen nga ajo që një fëmijë nuk mund të bëjë - momentet e paplotësuara, ushqimet e ndaluara, aktivitetet e evituara ose përvojat e mohuara. Këto pengesa mund t'i godasin familjet e rënda dhe mund të bëjnë "nevoja të veçanta" të duken si një shënim tragjik. Disa prindër gjithmonë do të vajtojnë potencialin e humbur të fëmijës së tyre dhe disa kushte bëhen më shqetësuese me kalimin e kohës. Familje të tjera mund të shohin se sfidat e fëmijëve të tyre e bëjnë triumfin më të ëmbël dhe se dobësitë shpesh shoqërohen me pikat e forta.

Përveç zhvillimit të llojeve të ndryshme të integritit social, format e (modele të huaja dhe ruse) janë testuar në dy dekadat e fundit në Rusi. Me kalimin e kohës, në fjalorin shkencor dhe pedagogjik termat "integrimi arsimor", "mësimi i integruar" janë plotësuar me termin "arsim gjithëpërfshirës". (Elena V. Zvoleyko, 2016)

Arsimi gjithëpërfshirës është një term kontradiktor që nuk ka një fokus të ngushtë konceptual, i cili mund të kontribuojë në ndonjë ide të gabuar dhe praktikë të ngatërruar. Në lidhje me nxënësit me aftësi të kufizuara, Organizata Arsimore, Shkencore dhe Kulturore e Kombeve të Bashkuara (UNESCO) fillimisht deklaroi në 1994 se shkollat gjithëpërfshirëse ishin mënyra më efektive për të kundërshtuar qasjet dhe qëndrimet diskriminuese ndaj nxënësve.

Legjislacioni dhe politika ndërkombëtare u zhvilluan më pas për të sfiduar praktikat e përjashtimit dhe për të përqendruar vëmendjen në barazinë dhe qasjen në arsimim cilësor për të gjithë, duke respektuar shumëllojshmërinë. Sipas UNESCO (2009) "... një sistem arsimor gjithëpërfshirës mund të krijohet vetëm nëse shkollat e zakonshme bëhen më përfshirëse - me fjalë të tjera, nëse ato bëhen më mirë në edukimin e të gjithë fëmijëve në komunitetet e tyre".

Përfshirja në arsim njihet si një e drejtë themelore e njeriut dhe themelet për një shoqëri më të drejtë dhe të barabartë. Interpretimi i arsimit gjithëpërfshirës është megjithatë një term gjithnjë e më i diskutueshëm që sfidon edukatorët dhe sistemet arsimore për të menduar për punën e mësimdhënies dhe të të mësuarit në mënyra të ndryshme dhe nga perspektiva të ndryshme. Sipas Grima-Farrell, Bain dhe McDonagh, "Arsimi gjithëpërfshirës paraqet shqetësim të vogël shkollor dhe punon për të lidhur arsimin special me arsimin e përgjithshëm në një mënyrë që në mënyrë më efektive dhe efikase u jep arsim cilësor të gjithë nxënësve". (Chris Forlin, 2013)

Gjetja e mënyrave për të kapërcyer gjendjen fizike dhe psikologjike të personave me aftësi të kufizuara ka çuar në forma të ndryshme të integritit social, që përfshin përshtatjen sociale të një fëmije me aftësi të kufizuara në sistemin e përgjithshëm të marrëdhënieve shoqërore. Megjithatë, integrimi i plotë social i personave me aftësi të kufizuara (PAK) është e pamundur pa përmirësuar cilësinë e jetës së tyre, që do të thotë të sigurohet qasje në dije, edukim dhe vlera kulturore, të cilat formojnë personalitetin dhe idetë e tij / saj për botën, pjesëmarrjen e plotë në jetën sociale dhe kulturore në të gjitha format.

Më shumë se 500 milionë njerëz në botë janë me aftësi të kufizuara si rezultat i dëmtimeve mendore, fizike apo sensore. Rezulton se 11% janë të verbër, 14% me aftësi të kufizuara dëgjimore, 26% me aftësi të rënda mendore, 4% janë epileptikë, 32% janë me aftësi të kufizuara fizike dhe 13% me paaftësi të ndryshme. Një aftësi e kufizuar e të mësuarit është një term i përgjithshëm që përshkruan lloje specifike të problemeve të të mësuarit që shkaktojnë që një person të ketë vështirësi në marrjen e aftësive të caktuara. Aftësitë më të prekura shpesh janë leximi, shkrimi, matematika, dëgjimi, folja dhe arsyetimi. Termi nuk përfshin problemet e të mësuarit që janë kryesisht rezultat i pamjes, dëgjimit, paaftësive motorike, vonesave mendore, shqetësimeve emocionale ose disavantazheve mjedisore, kulturore apo ekonomike. Kur stili mësimor i një fëmije ose modeli i mësimin ndikon një aftësi kritike zhvillimore, për shembull, problemet e kujtesës që mund të ndikojnë në të mësuarit për të lexuar ose për të kujtuar tabelat e shumëzimit - dhe, varësisht nga ashpërsia dhe rëndësia e aftësisë së kryer, fëmija thuhet kanë një aftësi të kufizuar. Për shembull, leximi është një aftësi e nevojshme dhe nëse keni vështirësi të mësoni të lexoni, ju konsideroheni të paaftë për të mësuar. Në të kundërt, këndimi nuk konsiderohet një aftësi paraprake në lexim ose matematikë; prandaj, pamundësia për të kryer një mendje nuk ju vë në rrezik për dështimin e shkollës.

## 1. Kapitulli I – Nxënësit me aftësi të kufizuar në arsimin fillorë

---

Personat me aftësi të kufizuara përfshijnë ata që kanë dëmtime afatgjata fizike, mendore, intelektuale ose shqisore, të cilat në ndërveprim me barriera të ndryshme mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri në baza të barabarta me të tjerët.

## 1.1 Çfarë është aftësia e kufizuar e të mësuarit?

Paaftësitë e të mësuarit janë probleme përpunimi të bazuara në neurologjikë. Këto probleme të përpunimit mund të ndërhyjnë në mësimin e aftësive themelore të tilla si lexim, shkrim dhe / ose matematikë. Ata gjithashtu mund të ndërhyjnë në aftësi të nivelit më të lartë të tilla si organizimi, planifikimi i kohës, arsyetimi abstrakt, kujtesa afatgjatë dhe afatshkurtë dhe vëmendja. Është e rëndësishme të kuptojmë se aftësitë e kufizuara të të mësuarit mund të ndikojnë në jetën e një <sup>2</sup>individit përtej akademikëve dhe mund të ndikojnë në marrëdhëniet me

familjen, miqtë dhe vendin e punës.



Figura 1 Fëmija me probleme psikike



Termi "aftësia e të mësuarit" mund të godasë frikën në prindërit e fëmijëve të vegjël. Në realitet, megjithatë, shumica e fëmijëve me aftësi të kufizuara të të mësuarit kanë inteligjencë normale (ose edhe më të lartë) dhe kërkojnë vetëm një përshtatje dhe individualizim në procesin e të nxënimit me qëllim që të ketë sukses.

Hapi i parë në trajtimin e aftësisë së kufizuar të të mësuarit po diagnostikon, por një diagnozë e saktë e një çrregullimi të të mësuarit në një fëmijë të vogël mund të jetë një sfidë. Sidoqoftë, nëse keni fëmijë më të vegjël, mund të dalloni shenja të hershme të aftësive të kufizuara të të mësuarit dhe (në koordinim me mësuesit, mjekët, etj.) Të marrin masa proaktive dhe adaptuese. (Griffin, 2017)

## 1.2 Nxënësit me vështirësi në të nxënë

Sipas Donika Dardha (DARDHA, 2014) shpjegimet më të hershme i lidhin paaftësitë e të nxënimit me një defekt të vogël të funksionimit të trurit. Në ditët e sotme ka shumë faktorë që e

<sup>2</sup> Marrë nga: <https://www.wikihow.com/Spot-Early-Signs-of-Learning-Disabilities> [Qasur më:18.02.2018]

vështirësojnë punën e fëmijëve me mësimet. “Është e vërtetë që shumë paaftësi në fushën e gjuhës, matematikës, vëmendjes apo të sjelljes, janë rezultat i dëmtimit apo sëmundjeve të trurit, por nga ana tjetër ka prova se ndërhyrjet intensive në fushën e të nxënimit mund të çojnë në ndryshime të funksionimit të trurit”.

Një sërë studimesh në fushën e të nxënimit përqendrojnë vëmendjen në kujtesën e punës, e cila është “tavolina e punës” e kujtesës që jo vetëm ruan përkohësisht informacionin, por bën edhe përpunimin aktiv të tij. Proceset mendore që krijohen përmbajnë si informacionin e ri, ashtu edhe informacionin e vjetër që ruhet në kujtesën afatgjatë.” Kujtesa e punës përbëhet nga ekzekutivi qendror që kontrollon vëmendjen edhe mjetet e tjera mendore, ena fonologjike që përmban informacionin verbal dhe akustik, si dhe blloku i shënimeve vizuo-spaciale që shërben për të mbajtur informacionet pamore dhe hapësinore.” (Gathercole , Pickering et al, 2004).

Fëmijët që kanë paaftësi në këto fusha, kanë vështirësi serioze me kujtesën e punës dhe me përbërësit e saj, vëmendjen dhe mjetet e tjera mendore që kanë të bëjnë jo vetëm me ruajtjen e përkohshme të informacionit, por edhe me përpunimin aktiv të tij duke lidhur informacionin e ri me atë të vjetër. Për herë të parë termin “ paaftësi e të mësuarit” e përdori Dr. Samuel Kirk (1970), për një grup fëmijësh që provonin vështirësi serioze në të nxënë, të lexuar që ishin superaktivë dhe nuk mund të zgjidhnin probleme matematike, por që nuk kishin prapambetje mendore ose turbullime emocionale. Për këta fëmijë, Kirk thoshte se ata kanë çrregullime në zhvillimin e gjuhës, të shqiptimit, leximit dhe aftësive komunikative. Ndër përkufizimet e shumta për paaftësitë e të nxënimit, është dhe ajo që përdor IDEA, Ligji për Arsimin e Personave me Paaftësi, e rishikuar në 1990, 1997, 2004 në ShBA.

“Një çrregullim në një apo më shumë nga proceset bazë psikologjike që ndikon të kuptuarin apo përdorimin e gjuhës së folur ose të shkruar dhe që mund të shprehet në aftësi të mangëta për të dëgjuar, menduar, folur, lexuar, shkruar apo bërë llogaritje matematikore të cilat e kanë shkakun në paaftësitë perceptuale, dëmtime të trurit, mosfunksionimin minimal të trurit, disleksia dhe afazia”.

### **1.3 Si të identifikoni aftësitë e kufizuara në mësim?**

A lufton fëmija juaj me shkollë? A ka frikë të lexojë me zë të lartë, të shkruajë një ese apo të trajtojë një problem matematikë? Ndërsa çdo fëmijë ka probleme me detyrat e shtëpisë kohë

pas kohe, nëse një fushë e caktuar e të mësuarit është vazhdimisht problematike, mund të tregojë një çrregullim të të mësuarit. Duke kuptuar të gjithë sa mund të bëni për të mësuar aftësitë e kufizuara, ju mund të siguroni që fëmija juaj të ketë ndihmën e duhur për të kapërcyer sfidat në klasë dhe për të pasur sukses në jetë.

Vështirësitë e të mësuarit duken shumë të ndryshme nga një fëmijë në tjetrin. Një fëmijë mund të luftojë me leximin dhe drejtshkrimin, ndërsa tjetri i do librat por nuk mund ta kuptojë matematikën. Ende një fëmijë tjetër mund të ketë vështirësi në të kuptuarit se çfarë thonë të tjerët ose komunikojnë me zë të lartë. Problemet janë shumë të ndryshme, por ato janë të gjitha çrregullime të të mësuarit. Nuk është gjithmonë e lehtë të identifikohen aftësitë e kufizuara në të mësuar. Për shkak të ndryshimeve të gjera, nuk ka asnjë simptomë ose profil të vetëm që mund të shikoni si dëshmi për një problem. Megjithatë, disa shenja paralajmëruese janë më të zakonshme se të tjerët në moshë të ndryshme. Nëse jeni të vetëdijshëm për atë që ata janë, do të jeni në gjendje të kapni një çrregullim të të mësuarit herët dhe shpejt të merrni hapa për të ndihmuar fëmijën tuaj.

### **1.1.1. Shenjat dhe simptomat e aftësive të kufizuara në të mësuar: Moshë parashkollore**

- Problemet e shqiptimit të fjalëve
- Probleme në gjetjen e fjalës së drejtë
- Vështirësia rimues
- Probleme në të mësuarit e alfabetit, numrat, ngjyrat, format, ditët e javës
- Vështirësi në vijim të drejtimeve ose rutinat e mësimit
- Vështirësi për të kontrolluar lapsa dhe gërshërë, ose ngjyrosje brenda linjave

### **1.1.2. Shenjat dhe simptomat e vështirësive të të mësuarit: Vitet 5-9**

- Problem për të mësuar lidhjen midis shkronjave dhe tingujve
- Nuk mundën të bëjnë përzierje të tingujve për të bërë fjalë
- Ngatërrojnë fjalët themelore kur lexojnë
- Ngadalshëm i mësojnë aftësitë e reja
- Vazhdimisht keqshqiptojnë fjalë dhe bëjnë gabime të shpeshta
- Problem për të mësuar konceptet themelore të matematikës
- Vështirësi duke e thënë kohën dhe duke kujtuar sekuenca

### **1.1.3. Shenjat dhe simptomat e aftësive të kufizuara në të mësuar: Vitet 10-13**

- Vështirësi për të kuptuar aftësitë e leximit ose të matematikës
- Probleme me pyetjet e testeve të hapura dhe problemet me fjalë
- Nuk i pëlqen leximi dhe shkrimi; shmang leximin me zë të lartë
- Shkrim i dobët
- Aftësitë e dobëta organizative (dhoma gjumi, puna e shtëpisë, tavolina është e çrregullt dhe e çorganizuar)
- Probleme pas diskutimeve në klasë dhe duke i shprehur mendimet me zë të lartë
- Parashikon të njëjtën fjalë ndryshe në një dokument të vetëm (Gina Kemp, 2017)

## 1.4 Llojet më të zakonshme të aftësive të kufizuara

Llojet më të zakonshme të aftësive të kufizuara të të mësuarit janë ato që ndikojnë në fushat e leximit, matematikës dhe shkrimit shprehje. Ata mund të bashkë-ndodhin me çrregullime të tjera të vëmendje, gjuhë dhe sjellje, por dallohen në mënyrën se si ata ndikojnë në të mësuarit.

### 1.1.4. Çrregullimi i aftësisë së të lexuarit (disleksi)

Ekzistojnë dy lloje të vështirësive të të mësuarit gjatë leximit. Problemet themelore të leximit ndodhin kur ka vështirësi në kuptimin e marrëdhënieve midis tingujve, shkronjave dhe fjalëve. Problemet e të kuptuarit të leximit ndodhin kur ekziston një paaftësi për të kuptuar kuptimin e fjalëve, frazave dhe paragrafëve.

Shenjat e vështirësisë leximit përfshijnë probleme me:<sup>3</sup>

- njohje me shkronja dhe fjalë
- kuptimi i fjalëve dhe ideve
- shpejtësia e leximit dhe rrjedhshmëri
- shkathtësitë e përgjithshme të fjalorit

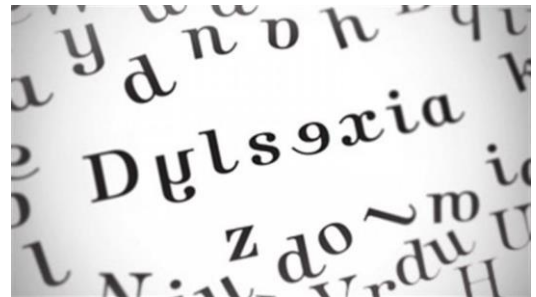


Figura 2 Dyslexia

Sipas logopedes Ediona Llukmani (Çfarë është disleksia? Si ta zbulojmë atë, si ta “përqafojmë”, 2015) “Disleksia fillon dhe evidentohet që në momentin e parë kur fëmijët nisin arsimimin, kryesisht në klasë të parë, kur edhe vendosen përballë me shkronjat. Ka fëmijë që kalojnë në klasë të dytë apo të tretë dhe një pjesë të shkronjave të alfabetit nuk i njohin, ose nuk perceptojnë ndryshimet mes njëra-tjetrës. Kjo bën që këta fëmijë të kenë gjithmonë e më shumë rezultate të ulëta në procesin arsimor, e për më tepër të evidentohen si fëmijë problematikë ose shpesh herë edhe si dembelë. Në këtë mënyrë, nga një vështirësi në procesin e të lexuarit, shkojmë në probleme edhe më të mëdha sociale, sepse ata ndahen nga pjesa tjetër e klasës, evidentohen si të zhurmshëm dhe vetëvetiu nuk përthithin të gjithë informacionin që duhet të marrin në vitet shkollorë” Nëse kapet dhe trajtohet që herët, ky çrregullim mund të ketë rezultate pozitive për një përqindje të konsiderueshme të rasteve. Por, ky çrregullim mund të vazhdojë deri në moshë të rritur, nëse nuk ndërhyet dhe trajtohet në kohë.

<sup>3</sup> Marrë nga: <https://thecontentedchild.co.uk/event/the-a-z-of-dyslexia/> [Qasur më: 19.02. 2018]



### 1.1.5. Çrregullimi i aftësisë matematikore (dyscalculia)

<sup>4</sup>Çka është dyscalculia? Është një çrregullim specifik zhvillimor, bazuar në biologji, që ndikon thellësisht në të mësuarit që lidhet me matematikën dhe aritmetikën. Shumë herë është

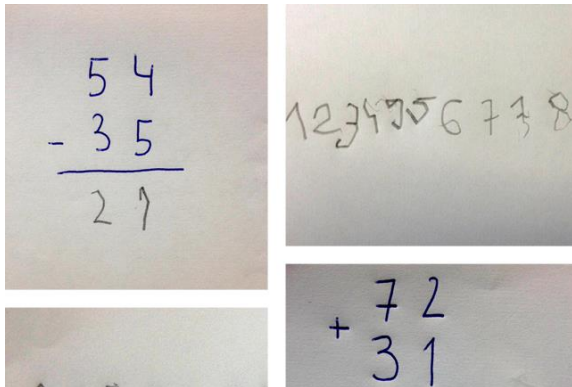


Figura 3 Diskalkulia

definuar si "disleksi në matematikë". Ky kusht është i pavarur nga niveli i inteligjencës së fëmijës dhe metodave të mësimdhënies të përdorura. Vështirësia përqendrohet në aftësinë për të interpretuar simbolet numerike dhe operacionet aritmetike si shtimi, zbritja, shumëzimi dhe ndarja. Një fëmijë që vuan nga dyscalculia do të ngatërrojë numrat dhe shenjat dhe nuk mund të bëjë matematikë mendore ose të punojë me ide abstrakte. Këta fëmijë kanë një kohë të vështirë të përfundojnë detyrat dhe

detyrat e shtëpisë.

Dyscalculia mund të definohet si mosfunksionim i lidhjeve nervore që përpunojnë gjuhën numerike, duke e bërë më të vështirë qasjen dhe përpunimin e informacionit numerik. (Dyscalculia in Children)

Diskalkulia zhvillimore shoqërohet me ndryshime të ndryshme në funksionimin e trurit dhe vetë strukturën e trurit, siç edhe dëshmohet nga ana e provave të shumta. Hulumtimet e shumta në fushën e diskalkulisë zhvillimore kanë shfrytëzuar teknika për incizimin e trurit me qëllim që të bëhet studimi i trurit të njerëzve të cilët kryejnë detyra numerike. Këto teknika u mundësuan hulumtuesve të gjenerojnë imazhe të trurit të pjesëmarrësve në hulumtim me rezolucion të lartë, duke u mundësuar atyre të vëzhgojnë skemat për aktivizimin e trurit gjatë përpunimit të numrave. (KUCIJAN, 2017)

### 1.1.6. Çrregullimi i aftësisë së të shkruarit (dysgraphia)

<sup>4</sup> Marrë nga: <https://www.cognifit.com/pathology/dyscalculia> [Qasur më: 20.02.2018]

Karakteristika kryesore e këtij çrregullimi është se aftësitë për të shkruar (të matura sipas testeve standarte individuale ose vlerësimit të funksionimit të aftësive për të shkruar) janë dukshëm nën nivelin e pritur, duke patur parasysh moshën kronologjike, inteligjencën e matur dhe shkollimin e individit në përputhje me moshën e tij. Kjo vështirësi në aftësitë për të shkruar ndikon dukshëm në arritjet akademike ose në aktivitetet e jetës së përditshme që kërkojnë aftësi për të shkruar. Nëse një vështirësi që lidhet me kufizimet sensoriale është prezente, vështirësitë në aftësitë për të shkruar janë më tepër se ato që shoqërojnë zakonisht këto kufizime.

Simptomat e një paaftësie të të mësuarit të gjuhës së shkruar rrotullohen rreth aktit të shkrimit. Ato përfshijnë probleme me:

- rregullsinë dhe konsistencën e shkrimit
- kopjimi i saktë i shkronjave dhe i fjalëve
- drejtshkrimi
- organizimi i shkrimit dhe koherenca

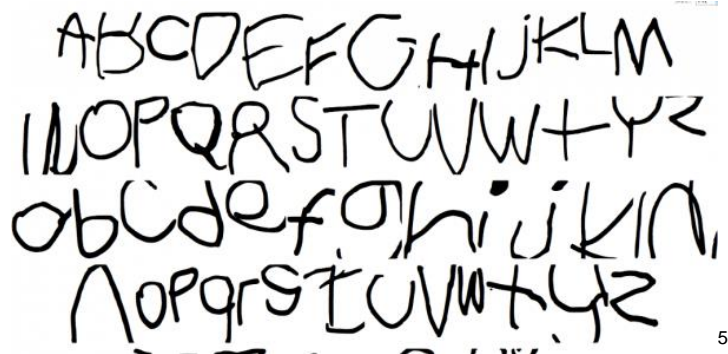


Figura 4 Shembull i disgafisë

### 1.1.7. Çrregullimi i deficietit në vëmendje dhe hiperaktivitetit

Tipari themelor i Çrregullimit të deficietit të vëmendjes dhe hiperaktivitetit është mungesa e vazhdueshme e vëmendjes dhe, ose hiperaktivitet – impulsivitet që është më i shpeshtë dhe më i ashpër sesa tek individët e tjerë në të njëjtin nivel zhvillimi. Disa simptoma mungese

<sup>5</sup> Marrë nga: <http://pixelkin.org/2014/08/06/4-types-of-typing-games-that-can-help-your-kid-learn-keyboarding-skills/> [Qasur më: 21.02.2018]

vëmendje ose hiperaktiviteti-impulsiviteti duhet të kenë qenë prezente para moshës 7 vjeçare, ndonëse shumë individ janë diagnostikuar pasi simptomat kanë qenë prezente për një numër vitesh. Disa dëmtime nga simptomat duhet të jenë prezente në të paktën dy fusha të jetës (p.sh. shtëpi dhe shkollë ose punë). Këto tipare duhet të ndikojnë dukshëm në zhvillimin e përshtatshëm social, akademik ose profesional.

Tek fëmijët me çrregullimin e hiperaktivitetit dhe defiçitit të vëmendjes vihet re se kanë:

- Vëmendje të pakët, vështirësi për t'u përqendruar.
- Tërheqje lehtësisht të vëmendjes nga stimujt e jashtëm.

Të njohim vështirësitë 8 në të nxënë

- Lënë përshtypje se nuk dëgjojnë mirë.
- Dështime të vazhdueshme për të ndjekur instruksionet ose për të plotësuar detyrat e shkollës ose përgjegjësitë e punës në kohë.
- Aftësi të varfra organizative, harresë, mungesë vëmendje ndaj detajeve, humbje të gjerave që nevojiten për kryerjen e një detyre.
- Hiperaktivitet, nivel i lartë energjish, vështirësi për të qendruar ulur, të folur me zë të lartë.
- Impulsivitet, vështirësi për të mbajtur radhën në situata grupi, përgjigje para përfundimit të pyetjeve, ndërhyrje në punët personale të të tjerëve.
- Sjellje të shpeshta negative, shkatërruese, agresive për të kërkuar vëmendje.
- Tendencë për t'u angazhuar në aktivitete të rrezikshme.
- Vështirësi për të pranuar përgjegjësinë për veprimet e tyre, projektimi i fajit tek të tjerët, dhe nuk mësojnë nga eksperiencat.

- Vetëvlerësim i ulët dhe aftësi të varfra sociale. (Ndrio & Hinaj, 2010)



Figura 5 Shembull i fëmijës hiperaktiv

6

### 1.1.8. Cilat janë shkaqet kryesore të hiperaktivitetit?

Shkaqe gjenetike Mungesa e vëmendjes dhe hiperaktiviteti shkaktohet nga demtimi i indeve të trurit. Kur mekanizmat elektrokimike që kontrollojnë levizjen e trupit ndryshojnë ato shkaktojnë stimulim të pazakontë të muskujve, shkaktohet kriza e hiperaktivitetit. Ka të bëjë me një defekt evolutiv në fushën e autokontrollit. Këta fëmijë nuk arrijnë të kontrollojnë përgjigjet e tyre ndaj mjedisit. Shkaqe jo gjenetike Lindja e parakohshme, abuzimi i nënës me alkolin dhe duhanin, sasia e tepërt e plumbit në organizmin e fëmijës gjatë periudhës së fëmijërisë hershme, dëmtime/aksidente me natyrë cerebrale. Shkaqe mjedisore Mjedi (konteksti social ku fëmija rritet, mjedisi familjar, praktikat e rritjes dhe edukimit të tij, mjedisi social mbi të cilin fëmija ndërton marrëdhënjet me të tjerët) nuk është shaktar i drejtpërdrejtë i kësaj vështirësie, por e rëndon situatën e fëmijës, dhe mund të quhet faktor kontribues. (Kulla, Ndrio, & Remaçka, 2014)

---

<sup>6</sup> Marrë nga: <http://www.healthgoesup.com/articles/9916/1/difference-add-adhd-1.html> [Qasur më: 24.02.2018]

## 1.5 Kuptimi i paaftësisë së të nxënit

Termi disfunkcion minimal i trurit (i paaftësisë së të nxënit) u referohet fëmijëve me inteligjencë të përgjithshme afër mesatares ose mbi mesatare, me disa paaftësi të të mësuarit dhe të sjelljes që radhiten nga e butë në të mprehtë, të cilat janë të lidhura me devijime të funksionit të sistemit nervor qendror. Këto devijime mund të manifestohen në kombinime të ndryshme të dëmtimeve në perceptim, konceptualizim, gjuhë, kujtesë dhe kontroll të vëmendjes, impulseve ose funksionit.

Shoqëria amerikane, në lidhje me mangësitë mendore (AAMD), propozoi nevojën e klasifikimit të fëmijëve me të meta mendore, duke iu referuar ekzistencës së funksioneve intelektuale në bashkëpunim me sjelljet adaptuese që manifestohen gjatë kohës së zhvillimit. AAMD e zbatoi termin „*mangësi mendore*” për individë me IQ nga 67 e poshtë dhe i klasifikoi :

1. Mangësi të lehta - IQ ndërmjet 67 – 52
2. Mangësi të moderuara - IQ ndërmjet 51 – 36
3. Mangësi të ashpra - IQ ndërmjet 35 – 20
4. Mangësi e thellë - IQ ndërmjet 19 e poshtë

Fëmijët e kësaj rryme kryesore të klasifikimit, nuk janë pjesë e punës së mësuesve në klasat normale sepse ata kanë nevojë për forma të specializuara të kujdesjes dhe udhëzimeve. Megjithatë gjatë ditës, mësuesit do t’i duhet të japë mësim për një ose më shumë fëmijë me mangësi të lehta. Këto shmangie mund të vijnë nga ndryshime gjenetike, çrregullime biokimike, dëmtime të trurit para lindjes, gjatë ose pas lindjes, gjatë viteve kritike të zhvillimit dhe maturimit të sistemit nervor qendror ose nga shkaqe të panjohura.

Një përcaktim tjetër i preferuar për disa edukatorë, është më i lidhur me edukimin dhe synon të dobësojë të ashtuquajturin ndikim mjekësor. Sipas tyre fëmija me paaftësi të të nxënit ka aftësi mendore, procese ndijuese të përshtatshme dhe stabilitet emocional, por ka edhe mangësi specifike në proceset perceptuale, integruese ose shprehëse të cilat shfaqen në një shkallë të madhe të efikasitetit të të mësuarit. Këtu përfshihen fëmijët që kanë disfunkcion të sistemit nervor qendror, i cili shprehet para së gjithash në dëmtime të efikasitetit të të nxënit .Të dy përcaktimet përmbajnë në thelb të njëjtat elemente:

1. Ekziston një numër i madh i fëmijëve që manifestojnë shkallë të ndryshme të shmangieve në të nxënë dhe në sjellje.
2. Këta fëmijë kanë një kapacitet intelektual mesatar.
3. Këto devijime rezultojnë nga disfiksione të vogla të sistemit nervor qëndror, veçanërisht në lidhje (me ndijimet marrëse) me marrjen, transformimin e transmetimin e informacionit.

E përbashkëta e dy përcaktimeve është identifikimi i hershëm, vlerësimi dhe pajisja me programe të përshtatshme edukative. E rëndësishme është që këta fëmijë të arrijnë t'i zhvillojnë potencialet e tyre sipas aftësive.

Në këto kushte një individ, inteligjenca e përgjithshme e të cilit mund të jetë normale ose superiore, mundet që në të njëjtën kohë të provojë vështirësi në zotërimin e detyrave intelektuale, që duket se kërkojnë përdorimin e disa aftësive perceptuale specifike ose proceseve intelektuale. Kështu, një individ mund të dështojë të mësojë, kur mëson sipas teknikave të përshtatshme për nxënës mesatarë, ndërsa mëson shumë mirë kur i jepen instruksione speciale. Disa edukatorë dhe psikologë besojnë se etiketa e paaftësisë është përdorur tej mase dhe me të është abuzuar. Shumë nga nxënësit që quhen me paaftësi në të nxënë janë të ngadaltë, në shkolla mesatare nxënës mesatare, në shkolla të nivelit të lartë, janë me probleme të gjuhës, kanë mbetur prapa sepse kanë mungesa etj.

Nxënësi është unik, ka aftësi të ndryshme, nevoja të veçanta, paaftësi specifike, të cilat disa i konsiderojnë si shfaqje të tipareve të lindura, të tjerë i quajnë si pasojë e defekteve ose dëmtimeve të lehta të strukturave të trurit. Të tjerë, gjejnë faktorë psikologjikë që lidhen me familjen, shkollën, që i ndikojnë në procesin e të mësuarit. (DARDHA, 2014)

## 1.6 Çfarë i shkakton paaftësitë e të nxëniet?

Disa aftësi të kufizuara të të mësuarit duket se kalojnë nga brezi në brez. Ndonjëherë disa kushte të caktuara mjekësore, të tilla si sëmundjet neurologjike ose infeksionet e veshkave kronike të fëmijërisë, gjithashtu mund të ndryshojnë zhvillimin neurologjik ose strukturën e trurit, duke krijuar një paaftësi të mësuarit.

Faktorët e mjedisit siç janë privimi kulturor ose stilet prindërore dhe të mësimdhënies mund të rrisin ndikimin e një deficiti neurologjik, por ato nuk janë shkak.

Sipas (NICHD, 2016) Studiuesit nuk e dinë saktësisht se çfarë shkakton paaftësitë e të mësuarit, por duket se janë të lidhura me dallimet në strukturën e trurit. Këto dallime janë të pranishme që nga lindja dhe shpesh janë të trashëguara. Për të përmirësuar kuptimin e aftësive të kufizuara në të mësuar, hulumtuesit në NICHD dhe gjetkë po studiojnë fushat e trurit dhe se si funksionojnë. Shkencëtarët kanë gjetur se aftësitë e kufizuara në të mësuar janë të lidhura me zonat e trurit që merren me gjuhën 1 dhe kanë përdorur studime të imazhit për të treguar se truri i një personi disleksik zhvillohet dhe funksionon ndryshe nga truri tipik.

Ndonjëherë, faktorët që prekin një fetus në zhvillim, siç është përdorimi i alkoolit dhe drogës, mund të çojnë në një paaftësi të mësuarit. Faktorë të tjerë në mjedisin e foshnjave mund të luajnë një rol gjithashtu. Këto mund të përfshijnë të ushqyerit e dobët dhe ekspozimin ndaj toksinave siç janë plumbi në ujë ose bojë. Përveç kësaj, fëmijët që nuk marrin mbështetjen e nevojshme për të promovuar zhvillimin e tyre intelektual në fillim mund të tregojnë shenja të aftësisë së kufizuar të të mësuarit sapo të fillojnë shkollën

## 1.7 Çfarë është edukimi special?

Përafërsisht dhjetë për qind e të gjithë nxënësve marrin shërbime të arsimit special. Arsimi special ka ekzistuar rreth tridhjetë e pesë vjet dhe vazhdon të ripërcaktohet me kalimin e viteve. Para 1975, nuk kishte udhëzime federale për edukimin e nxënësve me nevoja të veçanta. Në disa raste, këta studentë u dërguan në një shkollë të dizajnuar për nevoja të veçanta, të vendosura në një institucion, ose në disa raste, të mbajtura në shtëpi. Shumë fëmijë me nevoja të veçanta nuk morën diplomë. Në vitin 1975, me miratimin e Ligjit për arsim për të gjithë fëmijët me aftësi të kufizuara, shkollave u kërkohet të ofronin arsim për të gjithë fëmijët me nevoja të veçanta.

Kështu, lindi arsimimi special. Para se të hynte në fuqi arsimi special, shumë fëmijë me aftësi të kufizuara nuk do të merrnin arsimimin e duhur. Ata shpesh ishin keqtrajtuar. Për mbi 30 vjet, arsimi i posaçëm ka ndryshuar jetën e fëmijëve me nevoja të veçanta, duke mundësuar një mjedis të sigurt mësimi për të gjithë. Të gjithë fëmijët, pavarësisht nga aftësia e kufizuar, meritojnë të drejtën për një edukim me kolegët e tyre. Ato nuk duhet të shtyhen mënjane, por të përqafohen dhe trajtohen në mënyrë të barabartë. Të qenit në mjedisin e njëjtë të shkollës si fëmijët pa

aftësi të kufizuara i ndihmon ata të mësojnë aftësitë e duhura sociale. Plus, nxënësit me nevoja të veçanta nuk do të ndjehen si një i dëbuar për shkak të aftësisë së kufizuar të tyre. Të jesh një mësues që punon me nxënës të arsimit special mund të jetë një punë jashtëzakonisht sfiduese, por e dobishme. Këta mësues duhet të ofrojnë një mësim për një mësim dhe të përqendrohen në nevojat individuale të secilit nxënës. (What Is Special Education?)



## 1.8 Si lindi dhe u zhvillua arsimi gjithpërfshirës

Arsimi gjithpërfshirës është përfshirja e të gjithë fëmijëve në shkolla të zakonshme, ku u jepet arsim sipas nevojave. Arsimi gjithpërfshirës është një proces i nisur në vitet '80-të të shekullit të kaluar dhe po përparon me ritme të shpejta. Ai po zëvendëson arsimin tradicional që përfaqësonte një sistem binar, të ndarë në dy komponentë: në arsim të zakonshëm dhe në arsim special. Sistemi binar i ka mbajtur fëmijët në dy sisteme të veçuara edukative dhe ka kontribuar në përjashtimin shoqëror të fëmijëve me aftësi të kufizuara dhe nevoja të veçanta. Fëmijët me aftësi të kufizuara nuk kanë të gjithë vështirësi në të nxënë, por, si rregull, ata janë arsimuar në shkolla speciale sipas llojit të dëmtimit. Shumicën e nxënësve me nevoja të veçanta në arsim e përbëjnë fëmijët me vështirësi në të mësuar, që janë fëmijët me aftësi të kufizuara intelektuale (njohëse) dhe me çrregullime të sjelljes. Në shekullin XX shkollat speciale kanë qenë mundësia e vetme e shkollimit për fëmijët me nevoja të veçanta. Në vendet përendimore edukatorët dhe mësuesit i kanë pas mësuar fort ngritjes së sistemit të arsimit special. Kjo bëri që e gjithë ekspertiza për arsimimin e fëmijëve me nevoja të veçanta të përqendrohej te shkollat speciale. Mënyra e veçantë e edukimit në shkollat speciale bëri që këto shkolla të ishin të veçuara dhe të pavarura. Që prej vitit 1920, sistemi i veçuar i arsimit special ka ardhur duke u zgjeruar dhe fuqizuar deri në fund të viteve '70 të shekullit XX. (Majlinda Xhamo, 2010)

Gjithpërfshirja realizohet atëherë kur:

- Aplikohen dhe përhapen praktika mësimore të përshtatshme, lidhur me arsimimin e fëmijëve me aftësi të kufizuara dhe atyre me vështirësi në të nxënë, duke synuar një shkollë për të gjithë fëmijët.
- Prgatiten edukatorët, mësueset dhe punonjësit e tjerë që zhvillojnë aktivitetin e tyre në institucionet arsimore për të punuar me fëmijët me aftësi të kufizuara dhe vështirësi në të nxënë.
- Krijohet atmosfere mikpritëse dhe mbështetëse për fëmijët me aftësi të kufizuara dhe vështirësi në të nxënë nga bashkëmoshatarët, mësuesit, psikologët, prindërit e fëmijëve të tjerë.
- Forcohet bashkëpunimi me prindërit e fëmijëve me aftësi të kufizuar dhe vështirësi në të nxënë për t'i bërë ata partnerë të barabartë në procesin e arsimimit të fëmijëve të tyre, si dhe në përfshirjen e prindërve të fëmijëve të tjerë.

- Rritet përfshirja dhe angazhimi i autoriteteve arsimore për të hartuar politika arsimore gjithëpërfshirëse, për të zbatuar kuadrin ligjor ekzistues dhe praktikat zhvilluese, për të përshtatur programet mësimorë në varësi të veçorive individuale të çdo fëmije.

- Krijohen kushte të përshtatshme, në mënyrë që çdo nxënës, përfshi edhe atë me aftësi të kufizuara dhe vështirësi në të nxënë, të zhvillojë aftësitë e tij, përkrahë bashkëmoshatarëve. (Cela & Goci, 2010)

Një sistem arsimor gjithëpërfshirës u mundëson të gjithë nxënësve të jenë të mirëpritur, të pranuar dhe të angazhuar në mënyrë që ata të mund të marrin pjesë, të arrijnë dhe të përparojnë në jetën e shkollës.

Arsimi gjithëpërfshirës:

- siguron që nxënësit me aftësi të kufizuara të mos diskriminohen dhe të vendosen për të marrë pjesë në arsim në të njëjtën bazë si kolegët e tyre,
- pranon dhe u përgjigjet nevojave, identiteteve dhe fuqive të ndryshme të të gjithë nxënësve
- ndodh kur nxënësit me aftësi të kufizuara dhe nevojat shtesë trajtohen me respekt dhe janë të përfshirë në marrjen e vendimeve për arsimimin e tyre.
- përfiton studentët e të gjitha aftësive në klasë dhe nxit ndryshimin pozitiv kulturor në qëndrimet dhe besimet rreth aftësisë së kufizuar, brenda dhe përtej mjedisit shkollor,
- kontribuon në të mësuarit pozitiv, angazhimin dhe rezultatet e mirëqenies për studentët. (Inclusive education, 2017)

## 1.9 Përfitimet e arsimit gjithëpërfshirës

Përfshirja - mësimi i nxënësve me aftësi të kufizuara në klasat e arsimit të përgjithshëm - mund të funksionojë mirë për të gjithë nxënësit - por vetëm kur mësuesve u jepet mbështetja dhe mjetet që u nevojiten për të lehtësuar me sukses mësimin për një grup të nxënësve me aftësi të përziera.

Përfitimet e arsimit gjithëpërfshirës janë të shumta për të dy nxënësit me dhe pa aftësi të kufizuara. Përfshirja demonstron pranimin e dallimeve, rëndësinë e bashkëpunimit dhe ndërvarësinë, dhe pritjet e larta për nxënësit. Më e rëndësishmja, ajo siguron qasje në standardet e kurrikulit të arsimit të përgjithshëm në një mjedis me modele roli të përshtatshme për moshën. Kur kjo ndodh, arrihen nivele më të larta të të mësuarit.

Sipas (Wendy W. Murawski) hulumtimet

kanë cituar përfitime të shumta për përfshirje.

Studentët pa aftësi të kufizuara përfitojnë duke mësuar tolerancën, mbështetjen për të tjerët, pranimin e<sup>7</sup> dallimeve dhe madje duke



përfitur përfitime pozitive akademike. Studentët me aftësi të kufizuara në mjedise përfshirëse përmirësojnë sjelljen dhe akademikët, aftësitë

sociale dhe vetëvlerësimin. Në një shkollë

gjithëpërfshirëse, nxënësve u mësohet se njerëzit mund të duken, të mësojnë ose të veprojnë ndryshe. Ky lloj instruksioni u mundëson fëmijëve që të kenë durim kur personi në frontin e tyre në linjë po ecën më ngadalë se sa ata, ose të mos frenojë nëse dikush në publik ka një zemërim të shpirtit, ose fërkon duart ose ka vetëm një krah .

Figura 6 Fëmijët gjithëpërfshirës

<sup>7</sup> Marrë nga: <http://www.specialneeds.com/children-and-parents/general-special-needs/benefits-inclusive-classroom> [Qasur më:02.03.2018]

## 2.Kapitulli i dytë – Arsimi fillorë në republikën e Maqedonisë dhe nxënësit me të meta psiqike

---

Republika e Maqedonisë është një shtet demokratik dhe social ku të gjithë janë të barabartë para ligjit ku një nga vlerat themelore të rendit kushtetues të Republikës së Maqedonisë është respektimi i parimeve demokratike dhe të drejtave të njeriut. Duke respektuar konceptin e përfshirjes në arsim, Republika e Maqedonisë po përpiqet të përfshijë shumicën e fëmijëve me nevoja të veçanta në institucionet parashkollore dhe shkollat, të cilat përshtatin zbatimin e programit me plane të veçanta arsimore dhe ofrojnë ndihmë shtesë nga defektologët dhe të tjerë ekspertë arsimor (pedagogji, psikolog dhe punëtor social). (Special Education Needs Provision within Mainstream Education , 2018)

### **2.1 Shkollimi i nxënësve me nevoja të posaçme arsimore në Maqedoni**

Sipas ministrisë së arsimit dhe shkencës së Maqedonisë sikurse në vendet tjera të zhvilluara, nocioni nevoja të posaçme arsimore ka të bëjë me fëmijët me pengesa në zhvillimin psiqik, me dëmtim në të pamurit dhe të verbërit, fëmijë të shurdhër dhe pengesa në dëgjim, si dhe fëmijë me pengesa në të folur. Ky nocion përfshin fëmijë me pengesa në lëvizje, fëmijë të sëmurë vazhdimisht, si dhe fëmijë me pengesa në sjellje dhe karakter të cilët kanë nevojë për ndihmë plotësuese profesionale ose për përshtatje, gjegjësisht programe të posaçme për edukim dhe arsimim. Shkollat fillore janë të detyrueshme të realizojnë programe për fëmijët me nevoja të posaçme vetëm me një shkallë dhe lloj të caktuar të pengesës në zhvillim, të cilët mundën me sukses të inkuadrohen në mjedisin shkollor të rëndomtë. Për këtë arsye shkollat duht të sigurojnë punëtorë profesional për përgatitjen dhe zbatimin e mësimin, si dhe për ndjekjen dhe vlerësimin e të arriturave të nxënësve. Sipas kësaj fëmijët me nevoja të posaçme në Republikën e Maqedonisë inkuadrohen në klasat e rregullta të shkollës fillore vetëm atje ku në shkolla ka arsimtarë dhe kushte adekuate, si dhe profesionist të caktuar për punën plotësuese me këta fëmijë (defektolog dhe kuadër tjetër të ngjajshëm). Gjithashtu, shkollat fillore nuk duhet të jenë këmbëngulës për përfshirjen e fëmijëve me nevoja të posaçme, e veçanërisht në qoftë se nuk kanë pajisje përkatëse dhe kuadër profesional. Për arsimin fillor të fëmijëve me nevoja të

veçanta arsimore ekzistojnë edhe shkolla fillore të posaçme, ente ose paralele të posaçme në shkollat e rregullta fillore. Mësimi në këto shkolla realizohet sipas planeve dhe programeve të adaptuara mësimore dhe adekuate për llojin dhe shkallën e nevojave arsimore të fëmijëve. Komisionet adekuate profesionale në institucionet profesionale bëjnë vlerësimin dhe notimin e nxënësve me nevoja të posaçme dhe japin propozim për inkuadrimin e tyre në shkollat fillore të rregullta ose të posaçme. Vendimi për inkuadrimin e fëmijës e sjell prindi. Suksesi në punën me fëmijët me nevoja të posaçme, gjithashtu edhe më tej më tepër do të varet nga qëndrimet dhe të kuptuarit e arsimtarit për arsimimin a fëmijëve të tyre. Për këtë arsye është e nevojshme që prindërit të jenë të inkuadruar në të gjitha hapat, nga sjellja e vendimit për inkuadrimin e 62 fëmijëve në shkollë, planifikimi i punës, orari i kohës së punës dhe vlerësimi dhe përparimi i fëmijës sipas programit. Arsimtarët, edukatorët, defektologët që janë të angazhuar për mësimin në grupe për fëmijët me nevoja të posaçme arsimore duhet të aftësohen në veçanti për këtë lloj pune. Gjithashtu, nxënësve me nevoja të posaçme arsimore në shkolla do t'iu garantohet ndihmë profesionale këshillëdhënëse (me plotësimin dhe zhvillimin e planeve individuale arsimore për punën me fëmijët dhe me kërkesë të mënyrës përkatëse për integrim social), udhëheqje profesionale dhe përcjellja e punës, si dhe për zgjidhjen e problemeve profesionale në shkollë edhe në paralelet ku janë të përfshirë fëmijët me nevoja të posaçme arsimore në zhvillim. Ndihma profesionale do t'iu garantohet edhe prindërve të fëmijëve për të gjitha problemet me të cilat hasen gjatë realizimit të programit shkollor. Në paralelen në të cilën do të përfshihet fëmija me nevoja të posaçme arsimore ka më pak nxënës sesa nga numri i rëndomtë, ndërsa në paralelen e njejtë mund të inkuadrohen më së shumti tre nxënës me nevoja të posaçme. Për këtë arsye do të vendoset rregullore e posaçme. Për fëmijët me nevoja të posaçme në zhvillim të cilët janë të inkuadruar në shkollimin e rregullt do të organizohet ndihmë plotësuese për mësimin e individualizuar dhe forma të reja të punës. Ndihma e organizuar për nxënësit përshtatet sipas nevojave individuale. Rëndësi më të madhe në shkollë do t'i kushtohet organizimit të punës profesionale plotësuese këshillëdhënëse për fëmijët me nevoja të posaçme. Për llojin e ndihmës së nevojshme (se a do të angazhohet arsimtar i posaçëm, defektolog ose ngjajshëm me të) vendim sjell shkolla në bashkëpunim me persona profesional varësisht nga nevojat e fëmijëve, si dhe në organizimin e mësimit dhe aktiviteteve tjera me nxënësit në shkollë. Për arsimin fillor të nxënësve me nevoja të posaçme arsimore do të përpunohen plane të posaçme arsimore individuale me çka u mundësohet fëmijëve për socializim, përvetësim, njohuri, shprehi dhe shkathtësi tjera. Me programet dhe metodat në mësim rëndësi më të madhe do t'i kushtohet aftësimin të nxënësve për jetesë dhe punë. Shkollat dhe paralelet e posaçme në shkollat e rregullta për arsimin fillor për nxënësit me nevoja të

posaçme arsimore organizohen sipas parimeve të njejta si dhe shkollat e rregullta fillore. Aty është e nevojshme që vëmendje të posaçme t'i kushtohet aftësimin profesional dhe pedagogjik të arsimtarëve dhe edukatorëve dhe zhvillimit të shërbimeve për ndihmë këshillëdhënëse dhe punë profesionale me nxënësit dhe prindërit. Shkollat e posaçme fillore dhe paralelet e posaçme në shkollat fillore të rregullta një pjesë të mësimin që ka të bëjë me socializimin dhe integrimin e fëmijëve mund ta organizojë edhe në shkolla të rregullta (në ditë, pjesë të caktuar të ditës, javës etj.) në marrëveshje me shkollat e rregullta. (K O N C E P T I PËR EDUKIM DHE ARSIM FILLOR NËNTËVJEÇAR, 2007)

## **2.2 Pak shkolla për fëmijët me aftësi të kufizuara në Maqedoni**

Në vitin 2010 sipas Fatos Musliu në Maqedoni ekzistonin vetëm katër shkolla për nxënës me aftësi të kufizuara. Pedagogët-defektologë vlerësojnë se institucionet e specializuara për nxënësit me aftësi të kufizuara duhet të jenë në numër më të madh.

Numri i fëmijëve me aftësi të kufizuara, që janë inkuadruar në procesin arsimor nuk është i vogël në institucionet e specializuara shkollore në Maqedoni. Por, shkollat që përkujdesen për fëmijët me aftësi të kufizuara është tejet simbolik. Në mbarë Maqedoninë ekzistojnë 4 shkolla të specializuara prej të cilave dy funksionojnë në Shkup. Shkolla "Idnina" përkujdeset për 240 nxënës me aftësi të kufizuara mendore dhe fizike. Jelica Salltirova, drejtoreshë e shkollës, thotë se për këta fëmijë janë të angazhuar një numër i konsiderueshëm i pedagogëve defektologë dhe logopedë, të cilët në procesin e përditshëm mësimorë angazhohen për t'i aftësuar këta fëmijë për një të ardhme më të sigurt.

"Nxënësit në shkollën tonë kanë kufizime të lehta mendore dhe fizike, por kemi edhe nxënës me paralizë celebrale, dauning sindromë si dhe me sëmundje shumë më të rënda, që nënkupton një përkushtim dhe përkujdesje të veçantë për këtë grup të nxënësve" thotë drejtoresha Jelica Salltirova. Mësimi me këta nxënës bëhet me plane të veçanta, sepse secili prej tyre varësisht nga sëmundja ka nevojë të veçantë për të mësuar si duhet të shkruajë, lexojë apo të kryejë ndonjë punë fizike.

Dita Torte-Çiçe është defektologe në shkollën "Idnina": "Në një klasë ka nga 6 deri 8 nxënës, punohet me programe individuale të përshtatshme për çdo nxënës. Problemet janë të ndryshme, ka shumë nxënës që nuk mund të flasin mirë, nuk mund të shkruajnë, kemi edhe raste me autizëm," thotë Dita Torte Çiçe. Përkushtimi maksimal i defektologëve ka rezultuar që ky grup

nxënësish për një kohë të shkurtë të aftësohet për shkrim dhe lexim dhe të socializohet në shoqëri.

Në shkollën “Idnina” përveç mësimin teorik, nxënësit me aftësi të kufizuara zhvillojnë edhe mësimin praktik. Dragica Stojanovska-Sazdovska është përgjegjëse e puntorive ku nxënësit meren me përpunimin e veglave të ndryshme. “Puna manuele për këta fëmijë është me një rëndësi të veçantë. Ata angazhohen në qepje, qëndisje dhe zbukurime të robave që do t’iu mundëson në të ardhmen të merren me aktivitete të tilla,” thotë Dragica Stojanovska-Sazdovska.

Për tejkalimin e problemeve me të cilat ballafaqohen këto shkolla të specializuara është marrë një iniciativë për një projekt rajonal me një Qendër të specializuar nga Sarajeva, e cila ka filluar të japë rezultatet e pritura.

*“Fëmijët në këtë projekt shoqërohen përmes këngës, që mundëson në mënyrë të veçantë shprehjen e talentit të tyre për artin. Këmbimi i përvojave nga vendet në rajon është një ndihmë e madhe si për defektologët poashtu edhe për nxënësit,”* thotë drejtoresha Jelica Salltirova.

Pas mbarimit të shkollës tetëvjeçare, nxënësit me aftësi të kufizuara shumë pak e vazhdojnë shkollimin e mesëm. Andaj në këtë drejtim duhet të merren masa urgjente thotë Salltirova. (Musliu, 2010)

### **2.3 Qasje në arsimin gjithëpërfshirës dhe special për personat me aftësi të kufizuara dhe aftësi të kombinuara**

Para se t’i qasemi analizës të së kornizës ligjore nacionale dhe analizës së të dhënave të fituara nga hulumtimet në teren (intervistat gjysmë-strukturore, fokus grupet, paraqitjes dhe jetës cilësore) (Stojanovska-Trajkovska, Ristovska, Karovska Andonovska, & Rashiq-Canevska, 2017) i kanë paraqitur të dhënat e fituara me kërkesën për qasjen tek informacionet me karakter publik nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës si dhe të dhënat e fituara me desktop analizën. Sistemi i arsimit për fëmijët me zhvillim të vonuar në Republikën e Maqedonisë është i organizuar në tre lloje kryesore:

- Arsim special në shkolla të posaçme;
- Arsim special në paralele speciale në shkollat e rregullta;

- Arsim i rregullt në të njëjtën klasë me nxënësit e tjerë

Vendimin për sistemimin në arsim e sjellin prindërit e fëmijëve me AFTËSI TË KUFIZUAR. Gjatë regjistrimit në shkolla, prindërit kanë obligim të dorëzojnë raport, konstatimin dhe vlerësimin për nevojat specifike të nxënësit. Problem të madh paraqet numri i madh i fëmijëve me zhvillim të vonuar, të cilët nuk janë të përfshirë në arsim. Në Maqedoni nuk ekziston regjistër nacional, me çka nuk kemi të dhëna të sakta për numrin e këtyre personave. Në shkollat e rregullta inkluzive, sipas rregullores, nxënësi duhet të ndjek programin e rregullt mësimor, të vlerësohen anët e tij të dobëta dhe të forta e kështu të hartohet Plan Individual Arsimor, i cili do të përmbajë qëllimet e realizueshme të parapara për nxënësin me aftësi të kufizar. Këtë PIA e harton ekipi inkluziv, që duhet të formohet në çdo shkollë ku mësojnë nxënës me AK. Shkollat speciale funksionojnë si sistem i pavarur dhe paralel. Nxënësi i cili ndjek shkollë speciale haset me shumë barriera gjatë transferimit në shkollë të rregullt, ndërsa rruga për transferimin e nxënësit nga sistemi i rregullt në atë special është e gjerë dhe e hapur. Fakt është se shkollat speciale janë të përshtatura me nevojat e personave me zhvillim të vonuar - programor, në aspekt të arsimimit të mësimdhënësit (defektologut), furnizimit me pajisje specifike arsimore, si dhe në aspekt të zbatimit të metodave dhe parimeve të duhura të punës. Disa nga shkollat e rregullta nuk janë të gatshme për arsimimin e fëmijëve me zhvillim të vonuar.

Nga ana tjetër ekzistonin shkolla të cilët janë gjithëpërfshirëse në kuptimin e plotë të fjalës me stafin, hapësirat, teknikat dhe programet e duhura.

Në Republikën e Maqedonisë ekzistonin katër shkolla fillore të posaçme:

-Shkolla e posaçme fillore “Idnina”-Shkup;

-Shkolla e posaçme fillore “D-R Zllatan Sremac”

- Shkup; -Shkolla e posaçme fillore “Maca Ofçarova”- Veles;

-Shkolla e posaçme fillore “Shën Kliment Ohridski” -Novo Selo, Veles.



Në tabelën më poshtë është dhënë pasqyra për numrin e nxënësve me aftësi të kufizuar, të regjistruar nëpër shkollat e rregullta fillore, shkollat fillore të posaçme dhe shkollat e mesme shtetërore për nxënësit me aftësi të kufizuara intelektuale.

Viti shkollor	Numri i nxënësve me AK në ShF të rregullta	Numri i nxënësve me AK në ShPF (për nxënësit me AKI)	Numri i nxënësve me AK në ShMSh (për nxënësit me AKI)
2014/2015	471	422	210
2015/2016	707	431	204
2016/2017	725	451	175

Figura 7 Pasqyra për numrin e nxënësve me aftësi të kufizuar

Vërehet progres, përkatësisht në rritjen e numrit të nxënësve me AK, të cilët ndjekin mësimin inkluziv në sistemin arsimor të rregullt, përkatësisht numri i nxënësve prej 471 në vitin shkollor 2014/2015 është rritur në 725 nxënës, në vitin shkollor 2016/2017. Ministria e Arsimit dhe Shkencës nuk menaxhon me të dhënat për llojin e aftësisë së kufizuar të nxënësve të regjistruar në shkollat e rregullta fillore dhe të mesme sepse në përputhje me dispozitat ligjore pozitive nuk është obligim që gjatë regjistrimit të shpaloset raport, konstatim dhe vlerësim për nevojat specifike të nxënësit.

Numri i nxënësve me AK të cilët regjistrohen në shkollat e posaçme fillore në kontiunitet dhe nuk ka fluks të madh, ndërsa numri i nxënësve të regjistruar në shkollat e mesme shtetërore për nxënësit me aftësi të kufizuara intelektuale është në ulje e sipër (210 nxënës në vitin 2014/2015-175 nxënës në vitin 2016/2017). Ministria e Arsimit (duke pasur parasysh Ligjin për Mbrojtje të të Dhënave Personale) nuk mban evidencë të të dhënave për përkatësinë etnike dhe vendbanimin e nxënësve). (Stojanovska-Trajkovska, Ristovska, Karovska Andonovska, & Rashiq-Canevska, 2017)

## **2.4 Edukimi dhe arsimimi i nxënësve me aftësi të kufizuara në R. Maqedonisë**

Deklarata e Salamankës mbi edukimin inkluziv thotë “Skollat e rregullta me orientim përfshirës janë mjetet më të efektshme për të luftuar qëndrimet diskriminuese, për të krijuar komunitete mikpritëse, për të ndërtuar shoqëri gjithëpërfshirëse dhe për të arritur edukimin për të gjithë...dhe mbi të gjitha efektivitetin e kostos së të gjithë sistemit arsimor”. Në mënyrë që të arrihet ky synim sistemi arsimor duhet të përshtatet jo vetëm në lidhje me lehtësitë fizike, por edhe në drejtim të fleksibilitetit të kurikulave, mbështetjes, edukimit të vazhdueshëm për mësuesit dhe lehtësirave për paisje ndihmëse për fëmijët.

### **2.1.1. Përvojat e së kaluarës dhe konteksti aktual**

Në sistemin e mëparshëm në ish Jugosllavi, arsimimi konsiderohej prioritet për të gjithë shtetasit e aftë dhe rrjedhimisht jepej mbështetja e nevojshme financiare dhe materiale për të mbështetur nivele të larta të pjesëmarrjes.

Niveli i ndjekjes së shkollës në rajon ishte relativisht i lartë, 80-85% sipas UNICEF. Megjithatë gjatë tranzicionit shpenzimet publike në arsim u ulën dhe veçanërisht në vendet me konflikte, cilësia dhe kushtet e shkollave ranë në mënyrë dramatike. Sistemi arsimor në ish Jugosllavi ishte shumë i centralizuar. Edhe pse në teori vet-menaxhimi lejohej si autonomi e bashkive ishte karakteristikë ashpërisa dhe mungesa e fleksibilitetit. “Prodhimi i punëtorëve” dhe orientimi i fortë drejt arsimit profesional ishte thelbësor në sistemin arsimor dhe meqenëse njerëzit me aftësi të kufizuara nuk shiheshin si produktivë, përfshirja e fëmijëve në edukimin e përgjithshëm nuk ishte prioritet. Teorikisht fëmijët me aftësi të kufizuara mund të përfshiheshin në shkolla të rregullta, por ligji nuk e shprehte në mënyrë të qartë këtë si një të drejtë, dhe për rrjedhojë nuk konsiderohej si një opsion për mësuesit ose nga shumë familje.

R. e Maqedonisë ka firmosur dhe ratifikuar Konventën e të Drejtave të Fëmijëve (KDF) që thotë se fëmijët kanë të drejtën e edukimit të detyrueshëm dhe pa pagesë Neni 28 dhe ku Neni 23 e përforcon këtë të drejtë për fëmijët me aftësi të kufizuara. Pavarësisht nga reformat e ndërmarra trashëgimia e sistemit të vjetër arsimor është ende shumë prezente. Raporte të ndryshme nga UNICEF, Save the Children dhe organizatave të tjera kombëtare dhe ndërkombëtare tregojnë se shumë fëmijë me aftësi të kufizuara nuk janë ende në gjendje të ushtrojnë të drejtën e tyre për shkollim.

Prej vitit 1998 Ministria e arsimit dhe shkencës ka implementuar projektin “Inkluzioni i Fëmijëve me Aftësi të Kufizuara në Shkolla të Rregullta”. Pas 8 viteve në këtë proces janë përfshirë mbi 75 shkolla fillore dhe mbi 15 kopshte. Një projekt tjetër në Republikën e Maqedonisë, që drejtohet nga UNICEFI, ka për qëllim të tërheq fëmijët me aftësi të kufizuara nga institucionet (si ai në Demir Kapijë), dhe ti vendos nëpër familje. Deri më tani, rreth 27 fëmijë janë tërhequr nga ky institucion, dhe të njëjtët janë vendosur nëpër familjet e tyre biologjike apo familje birësuese( foster familje).

### **2.1.2. Sistemi arsimor: nga paralelet speciale në edukim inkluziv**

Kushtetuta e Maqedonisë përcakton se arsimit fillorë është i domosdoshme për të gjithë. Në ligjin për arsim fillorë është potencuar se shkolla fillore duhet të mundësojë arsimim për fëmijët me aftësi të kufizuara. Për këto fëmijë në varshmeri prej nevojës që ka, mësimi organizohet në shkolla speciale për fëmijët me aftësi të kufizuara, si dhe në klasa speciale në kuadër të shkollave të rregullta.

Sistemi arsimor në shkolla speciale dhe klasa speciale i trashëguar nga e kaluara ende përfaqëson mundësinë kryesore për shkollimin e shumicës së fëmijëve dhe të rinjve me aftësi të kufizuara. Pengesat kryesore në përfshirje e nxënësve me aftësi të kufizuara në klasa të rregullta kanë qenë parajkykimet dhe mungesa e njohurive mbi aftësinë e kufizuar e mësuesve, nxënësve pa aftësi të kufizuar dhe familjeve të tyre, si dhe rezistenca nga ana e profesionistëve në sistemin arsimor special.

Arsimimi inkluziv cilësohet si mjeti më i favorshëm që krijon mundësi të barabarta arsimimi për të gjithë fëmijët, me apo pa aftësi të kufizuara, shmang qëndrimet diskriminuese ndaj fëmijëve me nevoja të veçanta, nxjerr në pah vlerat personale të gjithsecilit për të cilat një shoqëri e emancipuar ka shumë nevojë dhe mundëson integrimin social të tyre. Integrimi i fëmijëve me aftësi të kufizuara ka filluar të aplikohet në disa vende të botës, megjithatë praktikant tregojnë se jo gjithmonë ka pasur rezultate e pritura për shkak të lëshimeve në planifikim. (Iljazi)

## 2.5 Puna me nxënësit me nevoja të veçanta në Maqedoni

Në vitet e fundit, Republika e Maqedonisë ka bërë përpjekje të konsiderueshme për të reformuar arsimin, sidomos në fusha të tilla si decentralizimi dhe liberalizimi i sektorit të arsimit, me qëllim përmirësimin e cilësisë arsimore dhe adresimin e sfidave sociale dhe ekonomike si rritja varfëria, papunësia dhe pabarazia sociale.

Regjistrimi dhe monitorimi i mësuar nxënësit me nevoja të veçanta arsimore në arsimin e përgjithshëm, fillore dhe të mesme është i qeverisur nga dispozitat ligjore që përcaktojnë të drejtën e arsimimit të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore në arsimin e përgjithshëm. Hulumtimi i rëndësishëm në fushën e arsimit tregojnë që në vitin shkollor 2009/2010 83.6% e shkollave fillore mësojnë nxënësit me nevoja të veçanta arsimore, ndërkohë që 55% e shkollave të mesme në vitin 2013/2014 marrin pjesë nxënësit me nevoja të veçanta arsimore.

Duke u nisur nga fakti që përfshirja e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore nuk përfshin vetëm vendosjen fizike të këtyre nxënësve në arsimin e rregullt, por edhe pjesëmarrjen e tyre aktive në përthithjen e përmbajtjes mësimore dhe në funksionimin e shkollës, që arrihet duke ofruar një sërë kushtesh për ta dhe për duke punuar me ta, lind pyetja: "Sa shkolla janë të gatshme për përfshirje të mirëfilltë të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore"? Përpjekjet për përfshirjen bazohen në qasjen në procesin e realizimit të mësimdhënies, si dhe në parimin e pranimit dhe mbështetjes sociale, individualizimit dhe stimulimit. Duke marrë parasysh sa më sipër, përfshirja e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore mund të shihet si një proces i dyanshëm, në njërën anë ka të bëjë me identifikimin, reduktimin dhe eliminimin e pengesave për pjesëmarrjen në mësim (zonë të arritshme), dhe nga ana tjetër i referohet rritja dhe pjesëmarrja në mësim (cilësia e mësimdhënies), e cila siguron zhvillimin më optimal në të gjitha sferat për secilin nxënës.

## 2.6 Gjendja dhe analiza nga përgjigjet e pranuar dhe këqyrjet e realizuara

Avokati i Popullit në vitin 2013/2014 (Republika e Maqedonisë Avokati i popullit, 2013/2014) dërgoi pyetësor deri te: SHPF “Idnina” – Shkup, SHPF “Zllatan Sremec”-Shkup, SHPF “Shën Kliment Ohridski”-Novo Sellë,. Në pjesën më të madhe të shkollave realizoi këqyrje të drejtpërdrejta, me ç’rast zhvilloi bisedë me mësimdhënësit (defektologët, pedagogët, punonjësit social), ndërkaq e analizoi edhe dokumentacionin e nxënësve i cili udhëhiqet në shkollat përkatëse. Të gjitha shkollat, pyetësorin e plotësuar ia dërguan Avokatit të Popullit, ndërsa nga analiza e të dhënave të pranuar Avokati i Popullit konstatoi gjendjen si vijon:

### 2.1.3. Shkolla e Posaçme Fillore “Idnina”-Shkup

Në Shkollën e Posaçme Fillore “Idnina”-Shkup janë përfshirë fëmijët me aftësi të kufizuara, të regjistruar nga klasa e parë deri në klasën e tetë (nëntëvjeçare), të cilët mësojnë në 13 paralele me mësim në gjuhën maqedonase dhe shqipe. Në këtë shkollë fillore, bashkë me paralelet rajonale të SHF “Stiv Naumov”- Shkup, SHF “Koço Racin” fsh. Petrovec, SHF “Vera Jociq” SHF “Goce Dellçev” në fshatin Belimbigovë, SHF “Braça Milladinovci”-Milladinovc, SHF “Risto Kërle”-Kadino dhe SHF “25 Maj, janë regjistruar gjithsej 105 nxënës, prej të cilëve 39 janë maqedonas, 35 janë shqiptarë, 8 janë romë dhe 23 nxënës janë të nacionaliteteve të tjera. Nxënësit të cilët mësimin e ndjekin në gjuhën shqipe, përveç se në shkollën e posaçme qendrore mësojnë edhe në paralelen rajonale të kombinuar në SHF “Gjegj Kastrioti Skënderbeu” - Haraçinë.

Maq.		Romë		Shqipt.		Turq		Serbë		Boshnj.		Vlleh		Të tjerë	
M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F
1	2			3	4										
3		1													
1	1			2	3										
3	2			2	2									1	1
6	1		2	2	2									2	
3	3		1	6	3									7	2
6	3	1	1	2										5	1
4		1	1	4										3	1
27	12	3	5	21	14									18	5

Figura 8 Shkolla e Posaçme Fillore “Idnina”-Shkup 2013

Sipas të dhënave të pranuar nga kjo shkollë e posaçme fillore, të gjithë nxënësit janë regjistruar me dokumentacion të plotë dhe të rregullt, konform kornizës ligjore. Nxënësit e klasës së parë

regjistrohen në muajin maj, me ç'rast duhet të posedojnë raport dhe mendim nga Enti për Shëndet Mendor, certifikatë nga Libri amzë i të lindurve dhe vërtetim për vaksinat e pranuar për fëmijën, i cili lëshohet nga institucioni kompetent shëndetësor.

Përndryshe, fëmijët, të cilët e vizitojnë këtë shkollë të posaçme fillore, janë me lloje të ndryshme të aftësi të kufizuara, përkatësisht me aftësi të kufizuara intelektuale, autizëm, alali, paralizë cerebrale dhe me aftësi të kufizuara të kombinuara. Mësimi zhvillohet në klasa, sipas planit mësimor, programeve mësimore dhe programit vjetor të shkollës, nga ana e defektologëve. Në kuadër të shkollës, me nxënësit dhe prindërit punon ekipi profesional, i cili përbëhet nga: psikologu, punonjësi social dhe logopedi. Varësisht nga aftësi të kufizuara, mundësitë dhe aftësitë e çdo fëmije veç e veç, në shkollë praktikohet qasja individuale në punë. Në SHPF "Idnina" mësimi zhvillohet sipas programeve për shkolla të posaçme fillore, të përgatitur nga Byroja për Zhvillimin e Arsimit, të miratuara nga Ministri i Arsimit, varësisht nga aftësi të kufizuara të nxënësve. Fëmijët, të cilët regjistrohen në SHPF "Idnina" pas kryerjes së arsimin rrallëherë kalojnë në shkollat e rregullta, ndërkaq nuk ka raste të fëmijëve të regjistruar vetëm për shkak të mosnjohjes së gjuhës maqedonase. Si arsye se pse disa nga nxënësit nuk e kryejnë procesin arsimor theksohen: largimi nga shteti dhe gjendja e përkeqësuar shëndetësore e fëmijës, për çka njoftohet Ministria e Arsimit dhe Shkencës dhe Inspektorati Shtetëror i Arsimit.

Nga ana e ekipit profesional, si dhe përmes Komisionit për kujdesin e shëndetit të nxënësve, në bashkëpunim me prindërit/kujdestarët e fëmijëve, në shkollë bëhet monitorimi, përkatësisht kontrollohet zhvillimi i drejtë psikofizik i nxënësve, bëhet observimi, gjithashtu me rregull bëhen kontrollet sistematike, vaksinimi, si dhe kontrollet ekzaminuese të fëmijëve në Entin për Shëndet Mendor të Fëmijëve dhe të Rinjve - Shkup.

Në shkollë, kuadri mësimor është me përkatësi të ndryshme etnike, me çka respektohet përbindja e përfaqësimit të bashkësive, ndërsa të njëjtët janë me kualifikime dhe arsim përkatës, ndërkaq nga ana e shkollës vazhdimisht mbështeten për zgjerimin e dijeve dhe aftësive përmes arsimimit shtesë, vizitave të trajnimeve dhe seminareve me qëllim të avancimit të punës në fushën e tyre.

#### **2.1.4. Pasqyrë krahasuese e Avokatit të Popullit për SHPF "Idnina"**

“Në vitin 2010 numri i fëmijëve të regjistruar në këtë shkollë ishte 253 nxënës, nga të cilët 93 ishin të bashkësisë rome. Në vitin 2013 numri i nxënësve është përgjysmuar dhe bashkë me paralelet rajonale ishte 105 nxënës, ndërsa numri i nxënësve pjesëtarë të bashkësisë etnike rome është zvogëluar, përkatësisht ka vetëm 8 fëmijë romë. Gjithashtu, gjatë vizitës në vitin 2010 u konstatua se ka fëmijë të cilët nuk janë kategorizuar, ndërkaq nga shkollat e rregullta janë dërguar në shkolla të posaçme. Gjatë këtij viti nuk është shënuar gjendje e këtyre, përkatësisht të gjithë nxënësit janë regjistruar me dokumentacion përkatës në shkollën e cekur. Është përmirësuar bashkëpunimi me qendrat për punë sociale dhe Entin për Shëndet Mendor, i cili i lëshon raportet dhe mendimet për kategorizimin e fëmijëve. Shkolla nuk ka në dispozicion informata e as nuk ka të dhëna se fëmijët, të cilët tani nuk janë përfshirë në këtë shkollë të posaçme, a janë përfshirë në arsimin e rregullt.”

### 2.1.5. Shkolla e Posaçme Fillore “Dr. Zllatan Sremec” – Shkup

Në Shkollën e Posaçme Fillore “Dr. Zllatan Sremec” janë përfshirë fëmijë me aftësi të kufizuara të lehta në zhvillimin psikik, multihendikep (aftësi të kufizuara të kombinuara, aftësi të kufizuara të mesme) dhe fëmijë me autizëm. Kjo shkollë ka paralele rajonale në SHF “Strasho Pinxhur”-Novoselski Pat, SHF “Kuzman Shapkarev”- Lagjen Draçevë, SHF “Dimitar Makedonski” në Lagjen Lisiçe, SHF “Dituria” në Lagjen Saraj, SHF “Vera Ciriviri-Trena”, SHF “Gjorçe Petrov”-Lagjen Gjorçe Petrov dhe në SHF “Naim Frashri” në fsh. Studeniçan. Numri i përgjithshëm i nxënësve të regjistruar në SHPF “Zllatan Sremec” në vitin shkollor 2013/2014 bashkë me paralelet rajonale është 120 nxënës. Prej tyre 73 janë maqedonas, 20 janë romë, 23 janë shqiptarë, 1 turk, 1 vllah, 1 serb dhe 1 maqedonas mysliman.

	Maq.		Romë		Shqipt.		Turq		Serbë		Boshnj.		Vlleh		Të tjerë	
	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F
I	4	1	1		1											
II	3	3	1		2	1									1	
III	8	1							1							
IV	9	2	2		2	1										
V	4	2		1	1	1							1			
VI	12	5	4	3	5	1										
VII	7	4	2	1	2	1										
VIII	6	2	2	3	3	2										
<b>Gjithsej</b>	<b>53</b>	<b>20</b>	<b>12</b>	<b>8</b>	<b>16</b>	<b>7</b>	<b>1</b>		<b>1</b>				<b>1</b>		<b>1</b>	

Figura 9 Shkolla e Posaçme Fillore “Dr. Zllatan Sremec” – Shkup 2013

Sipas të dhënave të pranuar nga shkolla e cekur, fëmijët regjistrohet me raport dhe mendim nga Enti për Shëndet Mendor. Testimi i fëmijëve bëhet nga ana e komisionit kompetent për lëshimin e raportit, vlerësimin dhe mendimin e Entit, i cili i shpërndan në institucione përkatëse arsimore. Në shkollë ekziston Komisioni për regjistrimin e nxënësve i cili i pranon fëmijët

ndërsa pas bisedës me prindërit nënshkruhet deklarata se janë dakord që fëmijët të mësojnë në atë shkollë, ndërsa raportin dhe mendimin shkolla ua kthen prindërve. Mësimi organizohet në turne. Mësimi klasor zhvillohet me qëndrim ditor, ndërsa në mësimin lëndor pas kryerjes së orëve organizohet tretman i vazhduar defektologjik. Për nxënësit, nga klasa e parë deri në të gjashtë, mësimi zhvillohet në përputhje me programin arsimor për arsim nëntëvjeçar, të hartuar nga Byroja për Zhvillimin e Arsimit, ndërsa për klasën e shtatë dhe të tetë mësimi zhvillohet sipas Programit për arsim tetëvjeçar. Për fëmijët të cilët janë me aftësi të kufizuara të ndryshme në zhvillim hartohen programe të posaçme individuale (PPI) për çdo fëmijë, ndërsa në korrelacion me programet e punës së shkollës. Gjithashtu, sipas të dhënave të fituara nga kjo shkollë e posaçme fillore nuk ka fëmijë të regjistruar për shkak të mosnjohjes së gjuhës maqedonase, ndërkohë që nuk ka as fëmijë të cilët janë përfshirë në arsimin e rregullt, për shkak se shkalla e aftësisë së kufizuar nuk e lejon këtë. Në lidhje me kryerjen e arsimit u pranuan të dhëna se vitin shkollor 2012/2013 e kanë kryer 98,42% e nxënësve, ndërsa 1,58% nuk e kanë kryer arsimin. Një pjesë e nxënësve të bashkësisë shqiptare nuk e kanë kryer arsimin për shkak se janë martuar ose janë larguar nga shteti, ndërsa disa nxënës nuk e kanë kryer arsimin për shkak të kujdesit të pamjaftueshëm të prindërve për vazhdimin e arsimit. Në këtë kontekst shkolla njofton se mungon bashkëpunimi me prindërit për nevojën e arsimimit të fëmijëve të tyre.

#### **2.1.6. Pasqyrë krahasuese e Avokatit të Popullit për SHPF “Dr. Zllatan Sremec”**

*“Në vitin 2010 në këtë shkollë të posaçme fillore, numri i nxënësve të bashkësisë etnike rome ishte mbi 50%, ndërkaq gjatë vizitës paraprake në vitin 2013 numri i tyre ishte vetëm 20 nxënës nga gjithsej 120 nxënës të regjistruar në vitin shkollor 2013/2014. Gjithashtu, sikurse edhe në SHPF “Idnina” edhe në këtë shkollë nuk kanë informata se a janë përfshirë fëmijët e tjerë në arsimin e rregullt. Për dallim nga viti 2010 kur u konstatua se fëmijët e bashkësisë rome jo gjithmonë e kryejnë arsimin fillor dhe se vetëm një numër i vogël i fëmijëve e kryejnë arsimin fillor, për momentin kjo gjendje ka ndryshuar. Megjithatë, shqetëson e dhëna se arsimi nuk kryhet për shkak të martesës së fëmijëve të gjinisë femërore të bashkësisë shqiptare, si dhe interesimit të pamjaftueshëm tek shumica e prindërve për arsimimin e fëmijëve të tyre.”*



### 2.1.7. Shkolla e Posaçme Fillore me Nevoja të Veçanta Arsimore “Shën Kliment Ohridski” – Novo Sellë

Në shkollën e cekur në vitin shkollor 2013/14 mësimin e ndjekin 43 fëmijë me aftësi të kufizuara nga klasa e parë deri në klasën e tetë (nëntëvjeçare). Nga gjithsej fëmijë të regjistruar 32 janë maqedonas, 1 është shqiptar, 1 rom dhe 9 janë turq.

	Maq.		Romë		Shqipt.		Turq		Serbë		Boshnj.		Vlleh		Të tjerë	
	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M
I	2	1					1									
II	7															
III	1	2						1								
IV	3	1					3									
V	2	2	1					2								
VI	1	1														
VII		2						1								
VIII	5	2				1	1									
<b>Gjithsej</b>	<b>21</b>	<b>11</b>	<b>1</b>			<b>1</b>	<b>5</b>	<b>4</b>								

Figura 10 Shkolla e Posaçme Fillore me Nevoja të Veçanta Arsimore “Shën Kliment Ohridski” – Novo Sellë 2013/2014

Në shkollë janë përfshirë fëmijë me aftësi të kufizuara të lehta në zhvillimin psikik, fëmijë me aftësi të kufizuara mesatare, fëmijë me aftësi të kufizuara të kombinuara (psikofizike) në zhvillim, me sindromën Daun, me autizëm dhe fëmijë me hendikep të rëndë mendor. Sipas të dhënave të marra nga shkolla, të gjithë fëmijët kanë dokument përkatës për kategorizim në të cilin, varësisht nga aftësia e kufizuar u lëshon Enti për Shëndet Mendor të Fëmijëve dhe të Rinjve “Mlladost” – Shkup, Enti për Medicinë Fizikale dhe Rehabilitim –Shkup, Shtëpia e Shëndetit “Dr.Pançe Karagjozov”-Shtip, Spitali Klinik “Dr. Trifun Panovski”, Reparti për mbrojtjen e shëndetit mendor të fëmijëve dhe të rinjve Manastir, Qendra Mjekësore-Ohër, Qendra Mjekësore-Veles, Qendra MjekësoreKavadar dhe Qendra Mjekësore-Strumicë.

### 2.1.8. Sipas perceptimit të Avokatit të Popullit SHPF “Shën Kliment Ohridski”- Novo Sellë

*“Në vitin 2010 numri i nxënësve të regjistruar në këtë shkollë ka qenë 54 nga të cilët vetëm 1 nxënës është i bashkësisë etnike rome. Gjatë vizitës së realizuar në vitin 2013 u konstatua zvogëlim i numrit të fëmijëve, ndërsa numri i nxënësve romë është i njëjtë. Nuk janë shënuar lëshime gjatë regjistrimit të fëmijëve, përkatësisht të njëjtët nuk janë pa raport dhe mendim nga organi/institucioni kompetent, por përsëri theksi vihet mbi dëshirën e prindërve që fëmija i tyre të shkojë në shkollë të posaçme. Edhe pse në shkollë mësojnë fëmijë me përkatësi të*

ndryshme etnike, përkatësisht përveç maqedonasve ka edhe fëmijë shqiptarë, romë dhe turq, të gjithë të punësuarit janë të përkatësisë etnike maqedonase. Për shkak të pamundësisë për ta shfrytëzuar të drejtën e shtesës së posaçme, prindërit nuk i regjistrojnë fëmijët në shkollë ose i çregjistrojnë dhe së këtëjmi rezulton edhe konkluzioni se ka fëmijë të cilët edhe krahas karakterit të detyrueshëm të arsimit fillor nuk janë përfshirë në procesin arsimor.”

### 2.1.9. Shkollë e Posaçme Fillore me konvikt për nxënës “Maca Gjeorgjieva Ovçarova” – Veles

Në vitin 2013 u perceptua gjendja e përfshirjes së fëmijëve me aftësi të kufizuara në Shkollën e Posaçme Fillore me konvikt për nxënës “Maca Gjeorgjieva – Ovçarova - Veles. Nga analiza e përgjigjeve të pranuar nga shkolla e cekur rezulton se në këtë shkollë arsimohen fëmijët e Komunës Veles dhe Rajonit të Vardarit. Në përbërje të shkollës punon edhe konvikti për nxënës, në të cilin fëmijët qëndrojnë nga e hëna deri të premten, ndërsa për vikende kthehen në shtëpitë.

	Maq.		Romë		Shqipt.		Turq		Serbë		Boshnj.		Vlleh		Të tjerë	
	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F	M	F
I	2	1														
II			2				1									
III	6	1		1			1				1					
IV	2	1		1	1			1								
V	3		1	1												
VI	7	2	3	1					2		2					
VII	1	1	5					1								
VIII	3		4	2						1	1	1				
<b>Gjithsej</b>	<b>24</b>	<b>6</b>	<b>15</b>	<b>6</b>	<b>1</b>		<b>2</b>	<b>2</b>	<b>2</b>	<b>1</b>	<b>4</b>	<b>1</b>				

Figura 11 Shkollë e Posaçme Fillore me konvikt për nxënës “Maca Gjeorgjieva Ovçarova” – Veles 2013/2014

Në vitin shkollor 2013/2014 janë regjistruar gjithsej 64 nxënës të shpërndarë në 13 paralele nga klasa e parë deri në klasën e tetë. Pjesa më e madhe e nxënësve janë maqedonas – 30, pastaj ka 21 romë, 4 turq, 1 shqiptar, 5 boshnjakë dhe 3 serbë.

Sipas përgjigjeve të marra nga SHPF “Masa Ovçarova”- Veles, 99% e nxënësve të regjistruar tërësisht e kryejnë procesin arsimor, ndërsa 1% nuk e kryen arsimin (jo çdo vit), më së shpeshti për shkak të shpërnguljeve të familjeve në qytet/shtet tjetër ose kur bëhet fjalë për nxënës të cilët për shkak të sëmundjes kronike dhe shkallës më të lartë të hendikepit nuk mund ta kryejnë arsimimin. Si problem potencohet dukuria e braktisjes së mësimin nga ana e fëmijëve romë,

familjet e të cilëve gjatë sezonit të punës i marrin me vete, ndërsa në këtë mënyrë e humbasin edhe kontrollin mbi fëmijët.

#### **2.1.10. Pasqyrë krahasuese e Avokatit të Popullit për SHPF “Maca Gjorgjieva Ovçarova” - Veles**

*“Është i konsiderueshëm numri i nxënësve të komunitetit romë të cilët mësimin e ndjekin në shkollën e cekur të posaçme. Edhe pse regjistrohen me raport dhe mendim nga organi/institucioni përkatës vihet re mospërputhja e mendimit të ekipit profesional të shkollës me raportin dhe mendimin e Komisionit i cili e ka lëshuar raportin. Përkatësisht, sipas drejtorit të shkollës edhe pse ka fëmijë të komunitetit romë, të cilët janë me raport për aftësi të kufizuara, në fakt ata nuk kanë kurrfarë hendikepi. Mungesa e bashkëpunimit të prindërve është e pakënaqshme, veçanërisht shqetëson fakti se gjatë kohës së punës sezonale prindërit në kërkim të një pune i marrin edhe fëmijët që të punojnë me ta, përkatësisht e ndërpresin arsimimin e tyre. 13 Nga këqyrja e dosjeve dhe këqyrja e raporteve u konstatua se nxënësit e përkatësisë rome, në pjesën më të madhe janë me aftësi të kufizuara të lehta në zhvillim dhe të neglizhuar sa i përket edukimit. Në shkollë mësimi zhvillohet në gjuhën maqedonase, ndërsa fëmijët të cilët mësojnë në këtë shkollë plotësisht, ndërsa disa pjesërisht e zotërojnë gjuhën maqedonase, por edhe përkrah kësaj nuk është theksuar qartë se a ka të punësuar nga bashkësitë e tjera etnike.”*

### **2.7 Fëmijët e shohin mikun, përpara aftësisë së kufizuar**

E drejta për edukimin e fëmijërisë së hershme është një e drejtë bazë e fëmijës për të gjithë fëmijët. Ajo është gjithashtu ndër rrugët më efektive për integrimin dhe përfshirjen. Kjo është arsyeja pse është e padrejtë kur fëmijët e humbasin atë thjesht për shkak të vendit ku jetojnë, etnisë së tyre, pasurisë së familjeve të tyre dhe madje edhe aftësive të tyre. Në këtë vend, vetëm 0.5% e fëmijëve të regjistruar në arsimin parashkollor janë fëmijë me aftësi të kufizuara. Ka shumë arsye për këtë duke përfshirë edhe mendimin e rreth 50 përqind të publikut të gjerë i cili nuk do të pranonte që një fëmijë me aftësi të kufizuara fizike të ndjekë të njëjtën klasë apo

çerdhe si fëmijët pa aftësi të kufizuara. Situata është e padrejtë, por historia e Mihailit është ajo që tregon se gjërat po ndryshojnë.

Të gjithë fëmijët kanë potencial të madh. Kur përfshihen në programe cilësore parashkollore së bashku me kolegët e tyre, fëmijët me aftësi të kufizuara marrin mundësitë që u nevojiten për të arritur këtë potencial. Mihail, katër vjeç, nga Velesi ka paralizë cerebrale. Ai është një nga fëmijët e vegjël me aftësi të kufizuara që ndjekin kopshtin e fëmijëve në vend. Duke luajtur lojëra së bashku me fëmijët e tjerë, dhe sidomos me shokun e tij më të mirë Ljupço, është një nga gjërat që ai ka më së shumti. Duke u ndalur në paaftësinë e një fëmije pa parë fëmijën e parë, kufizon potencialin e tyre. Mihail dhe Ljupco u bënë miq nga dita e parë. Ashtu si të gjithë fëmijët, miqësia e tyre bazohet në atë që mundën dhe kënaqen duke bërë së bashku. "Ajo që unë dua të luaj me Miki është makina garash", thotë Ljupco.



Figura 12 Fëmijët e shohin mikun, përpara aftësisë së kufizuar

Ju nuk do të mendoni se të qenit një shofer makinë garë ishte një sport për fëmijët, e lëre më për një fëmijë me paralizë cerebrale. Por Maya, edukatori në kopshtin "Disney", OJUDG "Dimçe Mirçev" - Veles, doli me një lojë që të gjithë fëmijët mund të luajnë, pavarësisht nga aftësitë e tyre. Në fakt, Maya e zhvilloi lojën pas konsultimit me një edukator të veçantë. Ajo kërkon që fëmijët të lëvizin një makinë ndërsa në gjunjë, rreth pengesave në vijën e finishit. Kjo lojë është e përshtatshme edhe për gjendjen e Mihail dhe rekomandohet për forcimin e muskujve.

Të gjithë fëmijët përfitojnë nga një gamë e gjerë e metodologjive që mësuesit përfshirës përdorin për t'iu përgjigjur nevojave të të gjithë nxënësve - përfshirë ato të fëmijëve me aftësi të kufizuara. Në kopshtin e Mihail, të gjithë fëmijët e duan lojën e makinave dhe mbushin me gëzim shokët e tyre të klasës. "Kur përfshihet në lojëra në baza të barabarta me fëmijët e tjerë,

<sup>8</sup> Marrë nga: <https://medium.com/@UNICEFMK/children-see-the-friend-before-the-disability-6850a7f46c5b>  
[Qasur më: 02.03.2018]

Mihail ndërton vetëbesim dhe pavarësi. Kurdisja e bën atë krenar për arritjet e tij. E njëjta gjë vlen edhe për të gjithë fëmijët e tjerë ", thotë edukatorja Maya.

Maya, është gjithashtu një trajner i ardhshëm për praktikantët gjithëpërfshirës në arsimin parashkollor dhe ajo ndoqi të gjitha seminarët e mbështetura nga UNICEF për përfshirjen e fëmijëve me aftësi të kufizuara në çerdhet e rregullta. "Mësova nga seminarët se si ta përshtatin planprogramin ekzistues me nevojat e të gjithë fëmijëve përfshirë fëmijët me aftësi të kufizuara. Ne bëjmë gjithçka së bashku dhe sigurohemi që Mikhail plotësisht merr pjesë në të gjitha aktivitetet "thotë Maja. (UNICEFMK, 2016)

Ashtu si çdo fëmijë, fëmijët me aftësi të kufizuara mbajnë premtimin e jetës së lumtur, kuptimplotë, pjesëmarrjes jetike të komunitetit dhe kontributin për ndërtimin e shoqërive gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme. Por shoqëria nuk mund të jetë e barabartë nëse nuk përfshihen të gjithë fëmijët dhe fëmijët me aftësi të kufizuara nuk mund të përfshihen nëse mjedisi rreth tyre nuk ndryshon për të mbështetur pjesëmarrjen e tyre.

## 3. Teknologjitë asistive për nxënësit me të meta psiqike

---

### 3.1 Çfarë është teknologjia asistive?

Imagjini që po filloni të humbni vizionin tuaj - diçka që ndodh me shumë prej nesh teksa rritemi. Papritmas revistat dhe gazetatat që përdoren për të lexuar çdo ditë nuk janë më në dispozicion për ju. Librat që pëlqeni janë zhdukur. Edhe më e rëndësishmja, mund të mos jeni në gjendje të vazhdoni të punoni nëse nuk mund t'i lexoni dokumentet dhe doracakët që ju nevojiten për punën tuaj. Nëse jeni i ri dhe student, si i lexoni tekstet tuaja dhe detyrat e klasës? Sfida e të mësuarit merr një kuptim krejt të ri për ju.

Teknologjia ndihmëse mund të përkufizohet si çdo artikull, pjesë e pajisjeve ose sistemi që ndihmon njerëzit të anashkalojnë, punojnë ose kompensojnë vështirësitë në të mësuar. Teknologjia ndihmëse është një term ombrellë, i cili mund të ndahet në dy grupe kryesore: hardware dhe software. Hardware referohet pajisjeve aktuale. Për shembull, regjistruarit e kasetave dhe llogaritësit janë dy lloje të zakonshme të pajisjeve. Në një kompjuter, pajisja përfshin njësinë qendrore të përpunimit (kutinë e kompjuterit), monitorin (ekranin) dhe bordet e brendshme të rrjetit. Software, nga ana tjetër, i referohet programeve që të kandidojë në kompjuter, duke i thënë kompjuterët çfarë të bëni.

Qëllimi i teknologjisë ndihmëse është të punojë rreth deficiteve specifike, në vend që t'i rregullojë ato. Ndhmon njerëzit me dallimet e të mësuarit që arrijnë potencialin e tyre të plotë dhe jetojnë jetë të kënaqshme dhe të dobishme. Megjithatë, teknologjia ndihmëse duhet të jetë pjesë e një programi të përgjithshëm për të ndihmuar individët me dallime në mësim. (Raskind, 2000)

## 3.2 Historia e teknologjive assistive

Në fillim ka pasur altoparlantë. Kjo është ajo që njerëzit me dëgjim të dëmtuar përdoren si mjete për t'u përpjekur për të dëgjuar. Në vitet 1870, Aleksander Graham Bell, gruaja e të cilit ishte e shurdhër, u përpoq të zhvillonte një pajisje për të dëgjuar dhe përfundoi duke shpikur telefonin. Deri kur Braille shpiku braille në vitin 1824, të verbërit nuk mund të lexonin; kjo nuk ishte deri në zhvillimin e makinave të leximit "duke folur", duke përfshirë atë të shpikur nga Ray Kurzweil më 1975, se shumë njerëz me dëmtime të shikimit mund të kishin akses në materialet e shtypura. Historia e teknologjisë moderne ndihmëse nuk kthehet shumë larg. Në fakt, njerëzit të cilët konsiderohen si pionierë të teknologjisë ndihmëse janë ende rreth dhe punojnë në teknologjitë e gjeneratës së ardhshme. Shumë e konsiderojnë Gregg Vanderheiden, një profesor në Universitetin e Wisconsin-Madison, për të qenë një lider në këtë fushë. Në vitet 1970 Vanderheiden zhvilloi Auto-Corn, një nga pajisjet e para të komunikimit për njerëzit që nuk mund të flasin. Sot ai po punon për të bërë World Wide Web më të aksesueshëm për njerëzit me aftësi të kufizuara.

Një nga partnerët e Vanderheiden në këtë iniciativë është Jim Fruchterman, një shpikës i gjatë dhe sipërmarrës i teknologjisë ndihmëse, i cili shkroi në një gazetë në vitin 2007 në Sacramento Bee:

*“Me një çmim të volitshëm, të gjithë duhet të kenë qasje në teknologjinë dhe përmbajtjen e komunikimit për të përmbushur nevojat e tyre personale, sociale, arsimore dhe të punësimit. Ne kemi nevojë për të ngritur dyshemenë e teknologjisë në mënyrë që të gjithë qytetarët tanë të kenë të paktën mjetet themelore që duhet të marrin pjesë në shoqërinë tonë moderne. - "Të gjithë meritojnë qasje në teknologji." Bota Online, Sacramento Bee, 17 qershor 2007.”*

Ne gjithashtu duhet të njohim ata që ishin pionierë të teknologjive të zakonshme si kompjuteri personal. Pa Bill Gates dhe Paul Allen dhe kolegët e tyre në Microsoft, ose Steve Jobs dhe Steve Wozniak dhe ekipi i tyre në Apple, ose Vincent Cerf, babai i Internetit, të cilët u angazhuan që në fillim të teknologjive të tyre të arritshme për audiencën më të gjerë të mundshme, komuniteti i aftësisë së kufizuar nuk do të ishte aq i pajisur siç janë sot.

Rritja e teknologjisë ndihmëse në Shtetet e Bashkuara mund të gjurmohet në epokën e para kompjuterit, veçanërisht pas Luftës së Dytë Botërore, kur numri i madh i veteranëve me aftësi të kufizuara paraqet një problem dramatik shoqëror dhe nxiti Administratën e Veteranëve të

SHBA për të nisur një proces protesik dhe programin e ndihmës ndijor, e cila u pasua nga shumë iniciativa që sollën kërkime moderne në rehabilitimin dhe teknologjinë ndihmëse.

Gradualisht ideja mori formën që një person me aftësi të kufizuara duhet të synojë jo domosdoshmërisht në normalitetin trupor, por në normalitetin e jetës, i cili frymëzoi programet e para të rehabilitimit profesional, që synonin t'i ndihmonin njerëzit të rifitonin aksesin për punë dhe jetë produktive. Lufta e Vietnamit gjithashtu ka rritur ndërgjegjësimin për të drejtat civile të aftësisë së kufizuar. Veteranët që u kthyen në shtëpi me aftësi të kufizuara në mesin e viteve 1970-të, vendosën bazat për Aktin Amerikan me Aftësi të Kufizuar (ADA), një nga pjesët më të rëndësishme të legjislacionit të të drejtave civile në historinë amerikane.

ADA-ja shtrin të drejtat e plota qytetare dhe mundësitë e barabarta në sektorin publik dhe privat për njerëzit me aftësi të kufizuara. Në mënyrë të veçantë, ligji ndalon diskriminimin në punësim, shërbimin publik, strehimin publik dhe telekomunikacionin në bazë të aftësisë së kufizuar fizike ose mendore.

Qëllimi kryesor i suksesit të lëvizjes ishte qasja në informacion dhe komunikim përmes teknologjive të tilla si telefonat me tekst, sistemet e njohjes së zërit, sintisajzerët e zërit, lexuesit e ekranit dhe kompjuterët.

Ky akses nga ana e tij ka rritur mundësinë e lëvizjes ekonomike dhe shoqërore. Në vitet 1970 dhe 1980, një popullsi në rritje e konsumatorëve me dëmtim të lëvizjes nxiti kërkesën për karriget me rrota dhe skuterët që të përputhen me jetën e tyre aktive. Në të njëjtën kohë, dizenjot pa pengesa sollën një estetikë të re në hapësira publike. Shkurtime e frenimit janë tani kudo në qytete dhe qytete, por ato nuk ekzistonin derisa njerëzit me aftësi të kufizuara luftuan për ta.

Përparimet në teknologjitë kompjuterike kanë dhënë stimulim të rëndësishëm për zhvillimin e teknologjisë ndihmëse. Sot, teknologjia ndihmëse është një disiplinë e veçantë që mbledh mijëra inxhinierë, shkencëtarë dhe mjekë nga e gjithë bota në konferenca dhe qendra kërkimore të ndryshme për të hapur rrugën për një të ardhme më të mirë. (Robitaille, 2010)

### **3.3 Si i ndihmon personat me aftësi të kufizuara teknologji rehabilituese dhe ndihmëse?**



Për të vendosur se cili lloj i teknologjisë rehabilituese ose ndihmëse do të ishte më e dobishme për një person me aftësi të kufizuar, zakonisht kryhet nga personi me aftësi të kufizuara dhe familja dhe kujdestarët e tij, së bashku me një ekip profesionistësh dhe konsulentësh. Ekipi është i trajnuar për të përshtatur teknologjitë e veçanta ndihmëse me nevojat specifike për të ndihmuar personin të funksionojë më në mënyrë të pavarur. Ekipi mund të përfshijë mjekë familjarë, mësues të rregullt dhe të posaçëm të arsimit, patologë të gjuhës së folur, inxhinierë rehabilitimi, terapistë profesionale dhe specialistë të tjerë, duke përfshirë përfaqësues nga kompanitë që prodhojnë teknologji ndihmëse. Teknologjia ndihmëse u mundëson nxënësve me aftësi të kufizuara që të kompensojnë dëmtimet që përjetojnë. Kjo teknologji e specializuar promovon pavarësinë dhe zvogëlon nevojën për përkrahje të tjera arsimore.

Teknologjia ndihmëse ndihmon personat me aftësi të kufizuara të kapërcejnë ose kompensojnë, të paktën pjesërisht, për kufizimet e tyre. Teknologjia e rehabilitimit mund të ndihmojë në rikthimin e funksionit tek njerëzit që kanë zhvilluar një paaftësi për shkak të sëmundjeve, dëmtimeve ose plakjes. Teknologjia rehabilituese dhe ndihmëse mund t'u mundësojë individëve:

- Kujdes për veten dhe familjet e tyre
- Punë
- Mësoni në shkolla dhe institucione të tjera arsimore
- Qasja e informacionit nëpërmjet kompjuterave dhe leximit
- Degjojnë muzikë, sport, udhëtime dhe arte
- Merrni pjesë plotësisht në jetën e komunitetit

Teknologjia ndihmëse gjithashtu përfiton punëdhënësit, mësuesit, anëtarët e familjes dhe të gjithë ata që bashkëveprojnë me përdoruesit e teknologjisë. Rritja e mundësive për pjesëmarrje përfiton të gjithë.

Teksa teknologjitë ndihmëse po bëhen më të zakonshme, njerëzit pa aftësi të kufizuara përfitojnë prej tyre. Për shembull, njerëzit që janë lexues të varfër ose për të cilët gjuha angleze është gjuhë e dytë, po përfitojnë nga lexuesit e ekranit. Popullsia e plakjes është duke përdorur zmadhues të ekranit. (How does rehabilitative & assistive technology benefit people with disabilities?, 2016)

Megjithëse ne synojmë të mendojmë për dallimet në mësimdhënie sa i përket përcaktimit të shkollave, individët me dallime mësimore duhet të funksionojnë gjithashtu në shtëpi, në vendin e punës, në tubime shoqërore dhe në aktivitete rekreative. Mjete lehtësisht të lëvizshme, shumë prej të cilave janë xhepi, lejojnë individët të sjellin një strategji të anashkalimit në shumë mjedise të ndryshme. Tani një person me një ndryshim të të nxëniet mund të shkruajë një letër për një mik në shtëpi në një përpunues teksti. Ai mund të kontrollojë gabimet e drejtshkrimit në bibliotekë me një kontrollues elektronik të drejtshkrimit ose të mbajë rezultatin në një lojë me letra në shtëpinë e një shoku me një kalkulator. Teknologjia ndihmëse siguron mbështetje për "të marrë punën e bërë".

Së fundmi, teknologjia ndihmëse ndihmon në rritjen e pavarësisë së personave me dallime mësimore. Shumë herë, këta individë mbështeten te prindërit, vëllezërit e motrat, miqtë dhe mësuesit për ndihmë. Megjithatë, mbështetja e tepërt ndaj të tjerëve mund të ngadalësojë tranzicionin në moshë madhore. Gjithashtu mund të ulë vetëbesimin, pasi kërkon që personat me dallime në të mësuar të varen nga të tjerët, në vend të vetvetes, për të zgjidhur një problem. Teknologjia ndihmëse siguron një mjet për njerëzit me dallime mësimore për të kryer detyra specifike më vete.

Me punë dhe mjete të dobishme, fëmijët me dallime të mësuarit mund të përmirësojnë në masë të madhe shanset e tyre për sukses.

### **3.4 Llojet e teknologjisë assistive**

Për studentët me aftësi të kufizuara në të mësuar (LD), teknologjia mund të jetë një mjet ndihmës që zëvendëson një aftësi që është ose e humbur ose e dëmtuar. Ai siguron mbështetjen

e nevojshme për të kryer një detyrë. Për shembull, përpunimi i fjalëve i ndihmon studentët me LD në përmirësimin e shkrimit. Kompjuterët ofrojnë mbështetje tjetër për të motivuar shkrimtarët hezitues për të shkruar duke lehtësuar veprimet motorike, duke ofruar ndihmë drejtshkrimore, duke ndihmuar në rishikimin dhe redaktimin, dhe duke prodhuar një dokument që është i pastër dhe i lexueshëm. Studimet e mëparshme të përdorimit të përpunimit të fjalëve kundrejt shkrimit me letër dhe laps kanë gjeneruar rezultate të përziera. Për shembull, MacArthur dhe Graham (1987) nuk gjetën dallime në numrin ose llojin e rishikimeve të nxënësve të bërë me përpunuesin e fjalëve krahasuar me përdorimin e letrës dhe lapsës. Studimi i Vacc-it (1987), megjithatë, gjeti se studentët me LD kanë kaluar më shumë kohë duke shkruar dhe rishikuar kur përdorën kompjuterë sesa kur shkruanin me dorë. Së fundi, MacArthur, Graham dhe Schwartz (1991) treguan se kur kompjuterët janë të kombinuar me udhëzime efektive në rishikim, përpunimi i tekstit mund të sjellë përfitime për 'nxënësit me aftësi të kufizuara në gjuhën e shkruar.

### 3.1.1. Aplikacionet për Dyslexia

9

**ABC Reading Magic** është një seri prej 5 aplikacionesh që ndërtojnë njëri-tjetrin për të përmirësuar aftësitë e leximit. Tre aftësitë kryesore që përqëndrohen në këto aplikacione janë përzjerja, segmentimi dhe leximi. Këto aplikacione gjithashtu zgjerojnë fjalorin e fëmijës suaj



në mënyrë që ai / ajo të mund të njohë dhe të shpallë fjalë që zakonisht nuk gjenden në fjalorin e përditshëm të nxënësve të rinj. Të përfshira janë lojëra progresive për ndërtimin e aftësive në nivelet e aftësive që shumica e programeve të tjera të leximit nuk kanë: përzjerja, segmentimi dhe leximi. Ky proces i provuar me kohë dhe i provuar përdor parimet e fonikës që ndihmojnë në përmirësimin e aftësisë fonologjike të përpunimit të fëmijëve, duke i dhënë atij bazë të fortë në lexim. Çdo aplikacion përfshin planet e integruara të mësimin, si dhe zëri mashkull / femër, stili i shkronjave dhe opsionet e ngjyrave të letrës. (Apps for Dyslexia and Learning Disabilities)

---

<sup>9</sup> Marrë nga: <http://dyslexiahelp.umich.edu/tools/apps> [Qasur më: 13.03.2018]

**Reading Machine** - Kohët e fundit është paraqitur nga Apple aplikacioni Reader Machine e cila lexon për fillestarët në një nivel të ri. Me qëllimin e përgjithshëm të reduktimit të frustrimit në mesin e lexuesve, ky aplikacion ndihmon në procesin e leximit duke modeluar mënyrën se si shkronjat dhe tingujt me një fjalë shkojnë së bashku. Si funksionon kjo, kur një fëmijë vjen në një fjalë që ai nuk di dhe nuk mund të lexojë, thjesht e fut atë në makinën e leximi. Aplikacioni, me një fjalor prej mbi 5.000 fjalësh, tingëllon fjalën në mënyrë që fëmija të përpiqet ta gjejë atë duke përzier tingujt së bashku për të bërë fjalën. Ai pastaj mund të "kërkojë" ndihmë shtesë për të gjithë fjalën. Kjo strategji ndihmon fëmijët të bëhen lexues më të mirë, sepse ata janë të detyruar të deshifrojnë fjalën në vend që të mendojnë ose të mësojnë përmendësh fjalët që ata shohin. Krijuesit e aplikacionit thonë se ky është lloji i shkathtësisë së letrës që truri ka nevojë për zhvillimin e shkathtësive të leximit cilësor. Përveç kësaj, ky aplikacion fuqizon lexuesin, sepse i<sup>10</sup> transformon ato në vetë-mësues të fjalëve të reja. Nëse je një lexues i ri ose një disleksik, ky aplikacion lejon lexuesit të gëzojnë përvojën e leximit pa u ndjerë në siklet nga ajo që ai nuk e di. Me makinën e leximi në dorë, ata mbajnë leximin e argëtimit dhe fëmijët në rrugë të duhur për t'u bërë lexues të avancuar.



Figura 14 Logo e Reader Machine

<sup>11</sup>**Root Words** Aplikacioni i fjalëve Root Word ju ndihmon në mësimin e fjalëve rrënjësore në anglisht për të përmirësuar fjalorin tuaj. Fjalët e rrënjës kanë të gjitha fjalët e rëndësishme latine dhe greke të rrënjës së bashku me shpjegimet dhe shembujt. Aplikacioni gjithashtu ju lejon të vlerësoni njohuritë tuaja të fjalëve rrënjë duke përdorur teste me zgjedhje të shumëfishta.



Figura 15 Logo e Root Words

Ky aplikacion për fjalor anglisht Root Words ofron karakteristikat e mëposhtme:



- Aplikimi jashtë linje
- Shtoni një fjalë rrënjësore të rëndësishme në listën e preferuar
  - Kërkimi duke përdorur funksionalitetin e kërkimeve intuitive
  - Testet me zgjedhje të shumëfishta
  - Shqiptimi i linjës së hapur
  - Shtoni fjalën rrënjë në listën e zotëruar nëse jeni të njohur me atë

<sup>10</sup> Marrë nga: <http://dyslexiahelp.umich.edu/tools/apps> [Qasur më: 13.03.2018]

<sup>11</sup> Marrë nga: <http://dyslexiahelp.umich.edu/tools/apps> [Qasur më: 13.03.2018]

- Pas çdo prove, shfaqet një përmbledhje që tregon shenjat dhe përqindjen tuaj

**Easy Spelling Aid** - Easy Spelling Aid është një mjet për t'ju ndihmuar të shkruani fjalë problematike. Thjesht shtypni butonin e mikrofonit, thoni fjalën ose fraza dhe merrni drejtshkrimin e saktë, që shfaqet në stilin tuaj të shkrimit të zgjedhur. Softueri është projektuar për të njohur një shumëllojshmëri të thekse dhe është përshtatur mirë për të marrë zërat e fëmijëve. Ndhma e thjeshtë drejtshkrimore është e përshtatshme për nxënësit e të gjitha moshave.

<sup>12</sup>Përfitimet e Easy Spelling Aid:

- Përmirëson performancën e leximit dhe drejtshkrimin
- Ndhmon me kuptim dhe fjalorin
- I jep fëmijëve dhe të rriturve një mënyrë të shpejtë dhe të lehtë për të gjetur drejtshkrimin e një fjale pa u mbështetur në një prind ose mësues. Si rezultat, proceset e mendimit krijues ndërpriten më rrallë, duke lejuar një rrjedhë më kreative
- Ndhmon fëmijët të mësojnë homofonë dhe të kuptojnë përdorimin e fjalëve duke përdorur kontekstin për të përcaktuar drejtshkrim të saktë të një fjale
- Ndhmon fëmijët dhe studentët që të bëhen shkrimtarë të pavarur
- Zhvillon njohjen dhe korrektimin e fjalëve në kontekstin e tyre të përshtatshëm (për shembull, ata, të tyre, atje)



Figura 16 Logo e Easy Spelling Aid

### 3.1.2. Aplikacionet per disgrafinë

<sup>12</sup> Marrë nga: <http://dyslexiahelp.umich.edu/tools/apps> [Qasur më: 13.03.2018]

Nëse fëmija juaj ka dysgraphia, këto mjete dhe aplikacione mund ta bëjnë shkrimin më të lehtë. Ajo mund të përdorë disa prej tyre në shkollë, por kjo mund të ndihmojë që ata të kenë në shtëpi gjithashtu. Shumica e mjeteve shiten në katalogët në internet për terapistët profesionistë.



**Pencil Grip** - Një kapëse lapsish përshtatet mbi laps për të pozicionuar gishtin, indeksin dhe gishtin e mesëm në mënyrë korrekte. Përkulja e lapsit i lejon fëmijës tuaj të shkruajë më mirë



Figura 17 Lloj i Pencil Grip

<sup>13</sup>dhe më shpejt, pa muskujt e dorës duke u lodhur aq shumë. Ka shumë lloje të mbërthimeve me laps, prandaj është e rëndësishme të dini se çfarë janë nevojat specifike të fëmijës suaj. Nëse ajo e mbyll gishtin e saj rreth gishtit të saj tregues, për shembull, ka një me roje të ndërtuara. Rojet mund ta bëjnë më të lehtë që gishtat e saj të qëndrojnë në pozicionin e duhur. (Kelly)

**Shkrimi i dorës pa lot** - Ky program i shkrimit jep udhëzime të qarta se si të formohen letrat duke përdorur strategji multisensoriale. Letrat janë të grupuara me goditje të ngjashme duke



Figura 18 Shkrimi i dorës pa lot

<sup>14</sup>përdorur sekuencimin nga lart poshtë në fund, nga e majta në të djathtë. Për shembull, fëmijët mësojnë gjashtë shkronja "magjike c" (c, a, d, g, q, o) si grup. Në këtë mënyrë ata marrin shumë praktikë duke bërë të njëjtën lëvizje fillestare, e cila ndërton kujtesën e muskujve. (Kelly)

**Wet-Dry-Try** - Ky aplikacion i iPad për shkrimtarët fillestar vjen nga Shkrimi pa lot. Fëmijët përdorin gishtërinjtë e tyre<sup>15</sup> për të praktikuar formimin e shkronjave dhe numrave në ekran.

Figura 19 Wet-Dry-Try

<sup>13</sup> Marrë nga: <https://www.stockxmedical.com/en/jumbo-pencil-grip.html> [Qasur më: 17.03.2018]

<sup>14</sup> Marrë nga: <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dysgraphia/8-tools-for-kids-with-dysgraphia#slide-6> [Qasur më: 17.03.2018]

<sup>15</sup> Marrë nga: <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dysgraphia/8-tools-for-kids-with-dysgraphia#slide-7> [Qasur më: 17.03.2018]

Kur fëmija juaj është gati, ajo mund të kalojë duke përdorur një majë shkruese. Me Wet-Dry-Try fëmija juaj mund të përdorë një dërrasë virtuale për të shkruar shkronja kapitale dhe letra dhe numra të vegjël. Aplikacioni gjithashtu ka stërvitje të personalizuara audio. Një version Android i aplikacionit është aktualisht në zhvillim. (Kelly)

**Aplikacionet për të bërë fletët e punës më pak të lodhshme** - Ka një numër aplikacionesh falas të iPad që i lejojnë fëmijët të plotësojnë fletët e punës së letrës në një tabletë. Dy shembuj janë PaperPort Shënime dhe SnapType (zhvilluar nga një terapist profesionist).

Ja se si funksionojnë këto aplikacione: Fëmija juaj merr një fotografi të fletës së punës. Ajo prek në ekran ku ajo dëshiron të shtojë tekste dhe lloje në përgjigjet e saj. Nëse fletë pune është zgjedhje e shumëfishtë ose plotëson bosh, ajo mund të përdorë gishtin e saj për të shkruar me fjalë ose për të rrethuar përgjigjen. Kur të mbarojë, mund të shtypë foton e fletës së punës.

Përdoruesit e Android mund të provojnë Samsung Galaxy Note5, i cili ju lejon të bëni gjëra të ngjashme. Ju mund të ngarkoni një imazh të një pune nga rrotulla e kamerës dhe pastaj, duke përdorur një kuti teksti, shkruani mbi të me gishtin ose një majë shkruese. (Kelly)

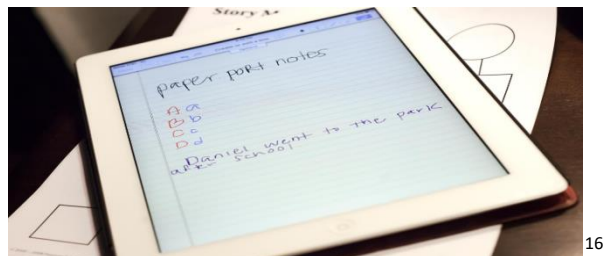


Figura 20 Aplikacionet për të bërë fletët e punës më pak të lodhshme

### 3.1.3. Aplikacionet për diskalkulinë

**Llogaritësit** - mund të ndihmojnë fëmijët të zgjidhin problemet e matematikës-nga matematika bazë tek ekuacionet më komplekse. Shumica e prindërve janë të njohur me kalkulatriçe themelore elektronike. Fëmijët me çështje matematike mund të preferojnë kalkulatriçe që kanë butona me numër të madh dhe simbole. Sot, kalkulatriçorët vijnë në shumë

<sup>16</sup>Marrë nga: <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dysgraphia/8-tools-for-kids-with-dysgraphia#slide-8> [Qasur më: 17.03.2018]

forma, si kalkulatriçe të avancuara të grafikimit dhe aplikacionet kompjuterike. Disa madje mund të zgjidhin ekuacione komplekse me variablat.

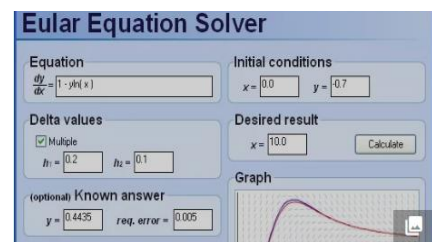
**Mjetet e notimit të matematikës** - i lënë fëmijët të shkruajnë ose të shkruajnë simbole të veçanta dhe numra të përdorur për ekuacionet e matematikës, të tilla si simbolet në  $x = -b \pm \sqrt{b^2-4ac}/2a$ . Shkrimi i këtyre ekuacioneve me dorë mund të jetë sfidues për fëmijët që kanë vështirësi të shkruajnë numra dhe simbole. Dhe shumica e procesorëve tradicionalë të fjalëve nuk janë të shkëlqyera në trajtimin e simboleve të matematikës.

**Grafiku i grafikut** - ka një rrjet për ta bërë më të lehtë për fëmijët të numërojnë numrat dhe simbolet në problemet e matematikës. Kjo është shumë e rëndësishme kur mban gjurmët e gjërave si vlera e vendit. Shumë fëmijë shkruajnë në letër grafik tradicionale me një laps. Fëmijët me çështje të matematikës mund të preferojnë grafikun grafik që ka sheshe të mëdha grafiku. Sot, ka gjithashtu edhe grafik digjital.

**Mjetet për zgjidhjen e ekuacionit** - janë mjete digjitale <sup>17</sup> që ndihmojnë fëmijët të punojnë me ekuacione. Ndryshe nga llogaritësit, mjetet për zgjidhjen e ekuacionit nuk zgjidhin ndonjë problem. Ato ndihmojnë fëmijët të kuptojnë se si të zgjidhin një problem. Për shembull, një mjet për zgjidhjen e ekuacionit mund t'u ndihmojë fëmijëve të kuptojnë se si të zgjidhen për x në

$3 + x = 11$ . Këto mjete janë veçanërisht të dobishme për studentët e algjebërës.

Figura 21 Mjetet për zgjidhjen e ekuacionit



**Mjetet e vizatimit** - ndihmojnë fëmijët të nxjerrin vija, forma, kënde dhe karakteristika të tjera gjeometrike. Mjetet tradicionale të klasës si vizoret, stencilët dhe shiritat e vegjël mund të ndihmojnë në vizatim. Këto ditë, ka edhe programe kompjuterike specifike për vizatim. Fëmijët që studiojnë gjeometrinë ose trigonometri mund t'i gjejnë veçanërisht të dobishme.

<sup>17</sup> Marrë nga: <https://euler-equation-solver.en.softonic.com/> [Qasur më: 17.03.2018]



**Manipulativët** - janë objekte që i ndihmojnë fëmijët të zgjidhin problemet e matematikës në mënyra alternative. Manipulative gjithashtu mund të ilustrojnë konceptet e matematikës. Një



Figura 22 Manipulativët

<sup>18</sup>shembull klasik është numri i linjës. Fëmijët mund të përdorin një numër që të shtojnë ose zbresin numrat, pa pasur nevojë të shkruajnë ndonjë numër ose simbole. Ata gjithashtu mund ta përdorin atë për t'i ndihmuar ata të kuptojnë konceptet e shtimit dhe zbritjes. Një shembull tjetër është një abak, i cili u lejon fëmijëve të bëjnë llogaritjet duke lëvizur rruaza. Manipulative mund të jenë objekte fizike ose objekte virtuale në kompjuterë. (Assistive Technology for Math)

**ModMath** - është një program për të ndihmuar nxënësit që <sup>19</sup> luftojnë me simbol matematik. Aplikacioni ju lejon të shkruani dhe të zgjidhni problemet e matematikës drejt në ekranin prekës të një iPad duke përdorur tastierën me porosi, dhe mund të printoni, dërgoni e-mail ose të ruani në shërbimet cloud si Dropbox.

ModMath ju lejon:

- Shkruani dhe zgjidhni ekuacionet me një copë letre grafike virtuale, duke përmirësuar ndjeshëm shpejtësinë dhe lexueshmërinë.
- Zgjidhjen e problemeve themelore të matematikës dhe ekuacioneve më komplekse algjebrike, të gjitha pa marrë asnjëherë një laps.
- Caktimet e shtypura, t'i dërgoni ato direkt te mësuesi ose të ruani në ruajtjen e

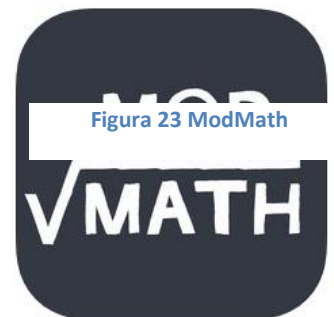


Figura 23 ModMath

### 3.5 Si bëhen të suksesshme fëmijët me aftësi të kufizuara të të mësuarit?

<sup>18</sup> Marrë nga:

[https://www.lakeshorelearning.com/product/productDet.jsp?productItemID=1%2C689%2C949%2C371%2C929%2C859&ASSORTMENT%3C%3East\\_id=1408474395181113&bmUID=1521322822372](https://www.lakeshorelearning.com/product/productDet.jsp?productItemID=1%2C689%2C949%2C371%2C929%2C859&ASSORTMENT%3C%3East_id=1408474395181113&bmUID=1521322822372) [Qasur më: 17.03.2018]

<sup>19</sup> Marrë nga: <https://itunes.apple.com/us/app/modmath/id821892964?mt=8> [Qasur më: 17.03.2018]

Hulumtimet në të gjithë botën po punojnë për të identifikuar faktorët që ndikojnë në krijimin e një fëmije me aftësi të kufizuara të suksesshëm.

Frostig Center ka bërë një hulumtim rreth fëmijëve me aftësi të kufizuara. Ata kanë studiuar mbi dyzet studentë gjatë jetës së tyre, kur hynë në Qendrën Frostig, kur u larguan, dhjetë vjet pas diplomimit dhe njëzet vjet pas diplomimit. Nëpërmjet intervistave dhe hulumtimeve të të dhënave publike, vlerësohet jeta e nxënësit dhe të gjitha të dhënat që i kanë marrë analizohen për të përcaktuar se cilat faktorë mund të ndikojnë për t'i bërë fëmijët të suksesshëm.

"Unë kurrë nuk kam menduar se do të shkoj shumë larg në jetë, por tani më shikoni, nuk bëra shumë keq, apo jo?"

Në përputhje me Marshall H. Raskind ky është komenti i Vanessas e cila ishte e suksesshme. Që kur u diagnostikua për herë të parë në klasën e dytë, prindërit e saj dëshironin të zbulonin se vajza e tyre mund të haste vështirësi në të mësuarit për të lexuar, shkruar dhe zhvilluar problemet sociale dhe emocionale. Prindërit e saj kërkonin profesionistët e duhur për të kryer vlerësime dhe për të ofruar mbështetje mësimore dhe psikologjike, takime të pafundme shkollash për të sqaruar shërbimet dhe detyra më e vështirë e të gjithëve ishte që të ndihmonin Vanen të rritet me një imazh të mirë pavarësisht aftësisë së saj të të mësuarit. Vanessa përballet me probleme në lexim dhe shkrim dhe probleme të tjera që ajo kishte dhe tani ajo ndihet mirë për veten, por si ndodhi kjo?

Hulumtimi në Qendrën Frostig është përqendruar në identifikimin e faktorëve që kontribuojnë në suksesin e fëmijëve me aftësi të kufizuara në të mësuar dhe studimi i tyre përfshin gjashtë attribute suksesi dhe këto attribute të suksesit përfshinë vetëdijesimin, proaktivitetin, këmbënguljen, vendosjen e qëllimit, praninë dhe përdorimin e efektivitetit sisteme mbështetëse dhe strategji përballuese emocionale. (Raskind & Goldberg)

## 4.Kapitulli i katert - Studim rasti: Komuna e Tetovës

---

Në kuadër të kësaj teme është bërë një hulumtim në lidhje me nxënësit me të meta psiqike në shkollat fillore të komunës së Tetovës andaj sipas metodës kuantitative është realizuar një hulumtim duke përfshirë një pyetësor me nxënësit e shkollave fillore dhe përmes metodës kualitative është bërë një interviste ku kanë marrë pjesë drejtorët, pedagogët, psikologët apo defektologët e shkollave të komunës së Tetovës.

#### **4.1 Pyetëtori i realizuar me nxënësit e shkollave fillore në komunën e Tetovës**

Në muajt prill-maj të vitit 2018 në hulumtimin që është bërë për nxënësit kanë marrë pjesë 423 nxënës të shkollave fillore në komunën e Tetovës, me paralelet që mësojnë në gjuhën shqipe. Këtu janë përfshirë shkolla fillore “Liria”, shkolla fillore “Bratstvo – Migjeni”, shkolla fillore “Istigball”, shkolla fillore “Andrea Savevski - Kikish”.

Ky pyetësor përmbante 14 pyetje.

Sa i përket çështjes se çka mendonin ata për nxënësit me aftësi të kufizuar, ata i shprehën mendimet e tyre duke thënë:

- *“Personi I cili ka probleme të ndryshme shëndetsore.....*
- *Nuk është si të tjerët.*
- *Aftësi e kufizimit të menduarit, sjelljes, pershtatjes në shoqëri, prapambeturi, etj.*
- *Mirëqenie e plotë fizike, mendore dhe sociale dhe jo thjesht mungesë e sëmundjes apo e pafuqisë fizike të organizimit.*
- *Persona që nuk kanë mundësi që të zhvillojnë të gjitha veprimtaritë jetësore.*
- *Me mangësi të vogla*
- *Dëmtim fizik apo mendor*
- *Pamundësi për të kryer nevojat e përditshme personalisht (nevojitet asistencë).*
- *Aftësi e kufizuar dmth pamundësia e individit për të kryer obligimet si njerzit e tjer*
- *Një pengesë e cila nuk të lejon të kryesh veprime të caktuara si në kushte normale.*

- *Personave te cileve aftesia intelektualo - fizike u është dëmtuar*
- *Paaftesi per te shprehur idete,mendimet.*
- *femije me veshtiresi ne zhvillim, moszhvillim fizik dhe mendor, veshtiresi ne komunikim, etj.”*

Sa i përket pyetjes se në cilën zonë ka më shumë nxënës me aftësi të kufizuara të të mësuarit vështirësi, 28.6% menduan në komunikim, 21.4% në shkrim, më së paku 14.3% në lexim dhe më së shumti 35.7% vështirësi në arsyetimet matematike.

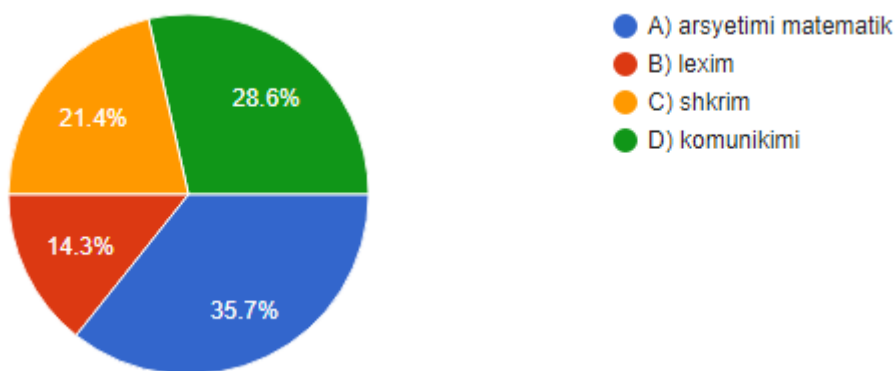


Figura 24 në cilën zonë ka më shumë nxënës me aftësi të kufizuara të të mësuarit

Ekzistojnë disa mënyra për shokët që të lehtësojnë rezultatet e suksesshme për fëmijët me aftësi të kufizuara të të mësuarit, por sipas nxënësve ato l ndihmojnë duke:

- *“Ne menyra te ndryshme: perseritje te ushtrimeve, veprimeve, sjelljeve etj. Deri ne momentin qe te jen te kuptueshme nga ana e personit me aftesi te kufizuara.*
- *Perkushtim me teper ne ate drejtim,nxitje dhe kurajo.*
- *Duke zhvulluar mesim plotesuse dhe shtues*
- *Duke u munduar qe te bie ne nivelin e tyre mendor*
- *I kërkoj të lexoj.*

- *Perdlsonat e till ndihmojm me ndihmen e ilustrimeve demonstrim per te keptuar me mir*
- *Ata duhet ndihmuar nga ane e defektologeve*
- *Duke i orientuar në shkollim dhe komunikim me grupe*
- *Duke shpjeguar dicka disa here dhe me ngadale*
- *I jep material qe i pershtatet gjendjes se tij/saj*
- *pune me e koncentruar dhe me e ngadalshme sipas nevojave te nxnensit ne fjale”*

Sipas nxënësve fëmijët me aftësi të kufizuara nuk duhet të mësojnë në shkolla të ndara. Ata janë fëmijë të njëjtë që ndryshojnë vetëm kush ka nevojë për arsim të veçantë apo jo. Nuk ka rëndësi, gjithashtu është një nga edukimi social për fëmijët pa aftësi të kufizuara që të bashkohen me fëmijët që kanë disabilitet dhe për këtë 100% e nxënësve u shprehën se pajtohen që të mësojnë së bashku me fëmijët me aftësi të kufizuar.



Figura 25 A pajtoheni që nxënësit me aftësi të kufizuar të mësojnë në klasë së bashku me ju?

Meqë shumica e nxënësve pajtoheshin të mësonin së bashku në një shkollë atëherë se si ndjeheshin të mësonin po në të njëjtën klasë:

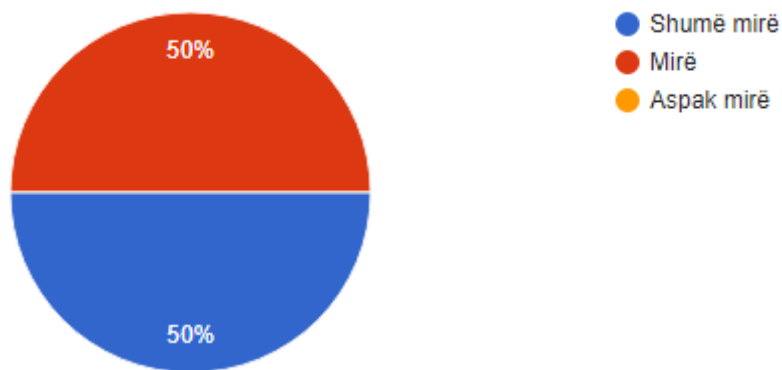


Figura 26 Nëse mësoni së bashku, si ndjeheni që mësoni në të njëjtat klasa me fëmijë me aftësi të kufizuara?

Të gjithë fëmijët kanë nevojë për dashuri, inkurajim dhe mbështetje, dhe për fëmijët me aftësi të kufizuara të të mësuarit, përforsimi i tillë pozitiv mund të ndihmojë që ata të dalin me një ndjenjë të fortë të vetëvlerësimit, besimit dhe vendosmërisë për të vazhduar edhe kur gjërat janë të vështira. Andaj, sipas pyetësorit prej 1-5 shumica janë përgjigjur (57.2%) me 5 që do ti ndihmojnë shokëve me aftësi të kufizuar deri në maksimum./

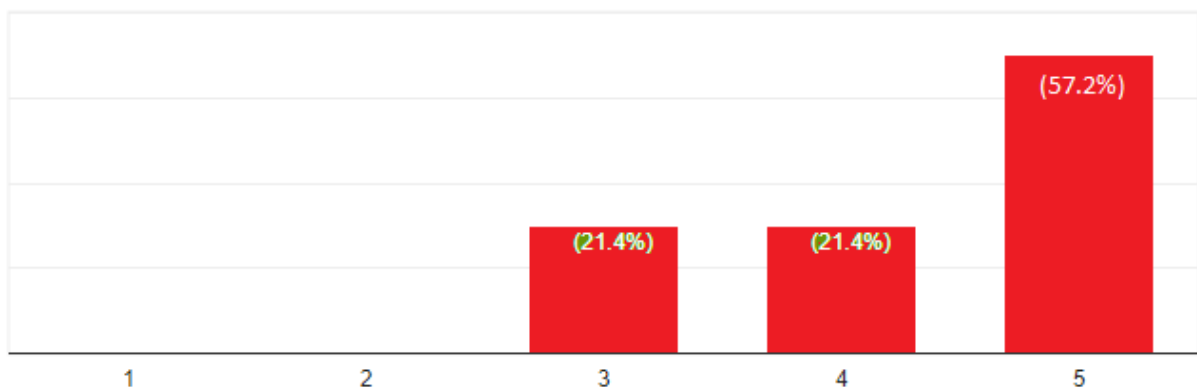


Figura 27 Sa i ndihmoni shokët tuaj me aftësi të kufizuar për të realizuar detyrat në klasë?

Sipas pyetjes se çfarë ndihme i jepni shokëve tuaj me aftësi të kufizuara për të lëvizuar dhe plotësuar nevojat e tyre në ambiente të ndryshme të shkollës ata thanë:

- *“Mvarsisht prej nevojës...*

- *I ndihmoj te shoqerohen me te tjeret*
- *Me ane te perseritjes se ushtrimeve, detyrave, etj.*
- *Dhenia e ndihmes varesisht situates dhe per cka ka nevojë, pa hezitim.*
- *Ndihme morale dhe mbeshtetje*
- *Te jenë pjesë aktive e shoqërisë.*
- *Nevoja te ndryshme do i kishim ofru po te kishim raste te tilla*
- *Varesisht nga nevoja*
- *Duke u qëndruar pas, me ndihmë psiko fizike*
- *Per cfare te kene nevojë*
- *Ne cfaredo lloj ndihme dhe veshtiresie*
- *ndihmen me te nevojshme dhe ate qe une e kam mundesi per ta ofruar...”*

Përveq asaj që kanë nevojë për të ndihmuar ata poashtu kanë nevojë edhe për të zbavitur, në këtë rast 50% e nxënësve janë shprehur se cdoherë do të përfshijnë edhe shokët me aftësi të kufizuar në lojëra.

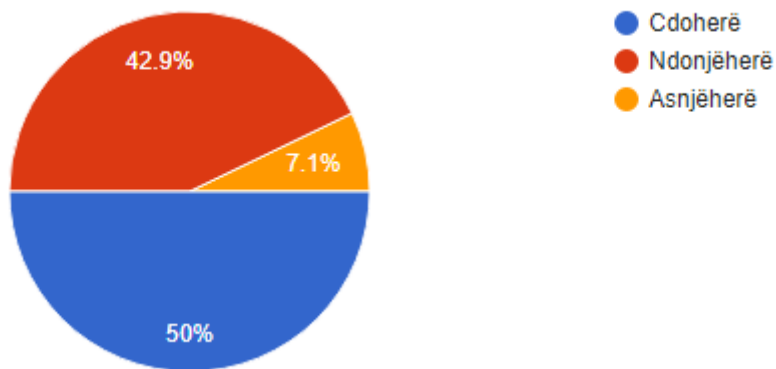


Figura 28 Sa i bëni pjesë të lojrave tuaja jashtë programit mësimor?

Ata poashtu kanë nevojë edhe për të shoqëruar edhe jashtë orarit mësimorë, 71.4% deklaruan se ndonjëherë shoqërohen dhe 0% asnjëherë.

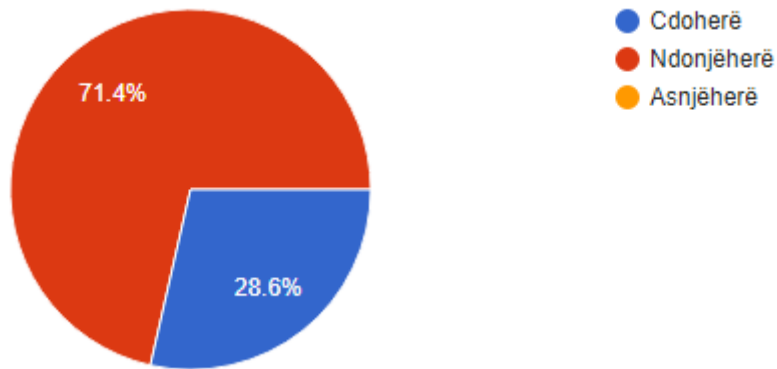


Figura 29 Sa shoqëroheni me to jashtë orës së mësimi?

Është e rëndësishme që këta fëmijë të marrin pjesë edhe në aktivitetet kulturore-sportive që organizon shkolla, andaj sipas pyetësorit 85.7% e nxënësve thane se marrin pjesë nëpër aktivitetet që I organizon shkolla.

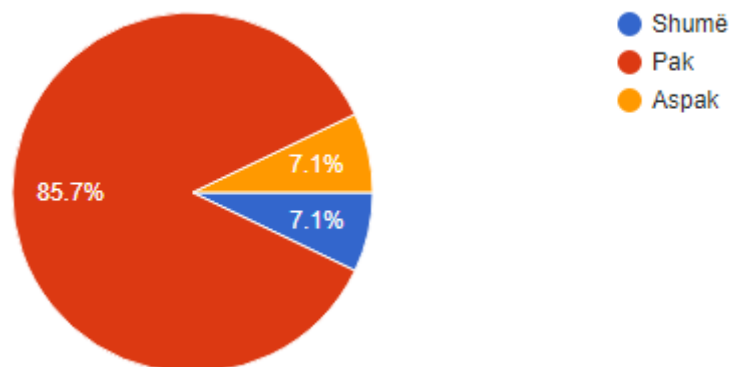


Figura 30 Sa marrin pjesë shokët tuaj me aftësi të kufi zuara në aktivitetet kulturore-sportive që organizon shkolla?

Hapësira e mësimdhënies dhe mësimi duhet të jetë e përmasave të mjaftueshme për të mbështetur një numër të aktiviteteve të ndryshme mësimore, andaj edhe ky ishte mendimi i



shumicës së nxënësve që edhe pse ata pranonin të ishin në të njëjtën klasë ata mendonin se do të ishte më e drejtë të kenë ambiente më të vecanta për të punuar me to.

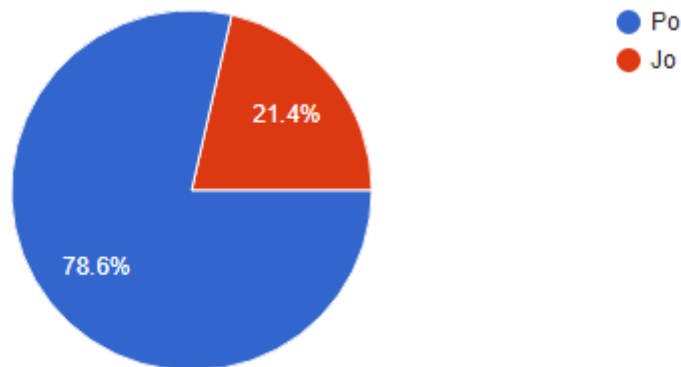


Figura 31 A mendoni se është e nevojshme që shkolla të ketë ambiente të veçanta për të punuar me nxënësit me aftësi të kufizuara?

Ata edhe shprehën disa ide se si do t'ju vinin në ndihmë këto ambiente, duke:

- *“Duke i pershtatur per kto nxenes me krejt mjetet.*
- *Ambiente qe per ata te kene kushte me te pershtatshme per mesim dhe aktivitete tjera plotesuese.*
- *Me pajisje dhe kushte me te favorshme*
- *Mund të ndihmoj në krijimin e shoqërive jo diskriminuese ku të ushqehen vlerat e barazisë të mundësive dhe të të drejtave(arsye sociale).*
- *Sigurisht qe do kishin efekt pozitiv neqoft se do kishim ambient te vecant per personat me aftesi te kufizuar*
- *Me defektolog dhe mjete te nevojshme teknike*
- *Nuk duhet dalluar nga te tjeret*
- *Per te arritur rezultate me te mira”*

Fatkeqësisht, në shumicën e shkollave nuk kishin kushte dhe ambiente të përshtatshme për fëmijët me aftësi të kufizuara për të siguruar lëvizje pa barriera.

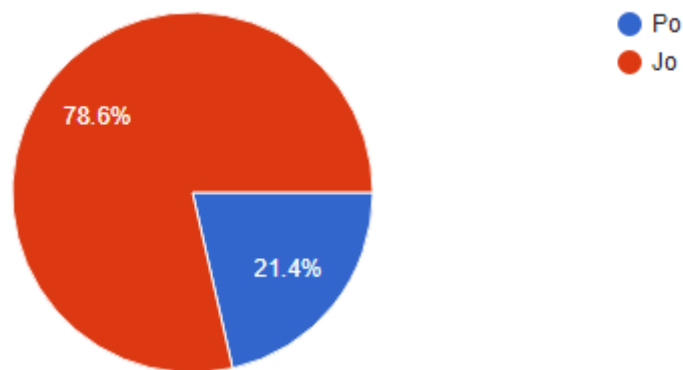


Figura 32 A janë të përshtatura ambientet e shkollës/klasës për të siguruar lëvizje pa barriera të fëmijëve me aftësi të kufizuara në to?

Avancimet në teknologji e kanë bërë më të lehtë se kurrë më parë për të mbështetur një nxënës me aftësi të kufizuara në klasë. Për shembull, pajisjet zanore në tekst mund t'i bëjnë të mundur një student që ka vështirësi të shkruajë që të jetë në gjendje të fut informacion në kompjuter. Përveç kësaj, videot, format audio dhe forma të tjera të medias mund t'u mundësojnë mësuesve të paraqesin informacion të ri në mënyra të ndryshme. 42.9% e nxënësve mendojnë se ata më se shumti kanë nevojë për makinë që ju ndihmonë për të shkruajtur, 35.7% kanë nevojë për makinë që ju ndihmonë për të lexuar dhe 21.4% kanë nevojë për makinë që ju ndihmonë për të llogaritur.

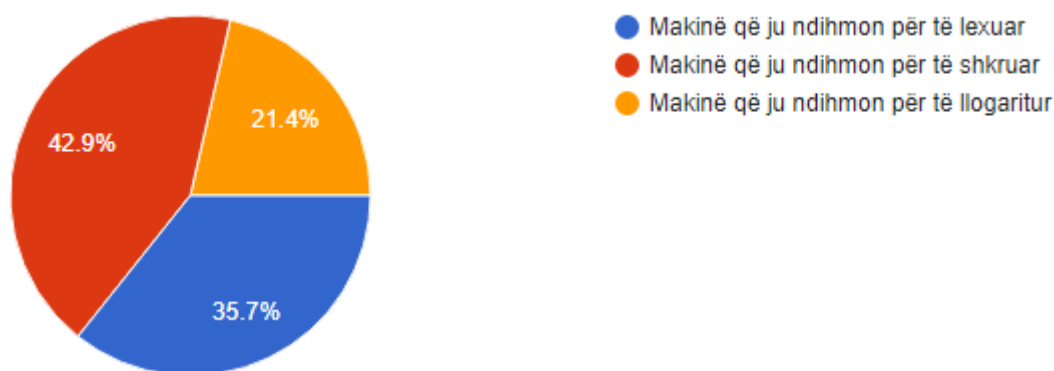


Figura 33 Çfarë do të sygjeronit në drejtim të përshtatshmërisë së ambienteve të shkollës/klasës?

Ndihma për studentët me aftësi të kufizuara në të mësuar për të arritur sukses në shkollë kërkon një qasje të harmonizuar që përfshin një rrjet mbështetës të njerëzve që përbëhet nga edukatorët, administratorët e shkollave, terapistët dhe prindërit. Kur secili nga këta njerëz e bën qëllimin e tyre për të zbatuar përkrahje pozitive në klasat, shkollat dhe shtëpitë e tyre, atëherë nxënësit me aftësi të kufizuara të të mësuarit do të zhvillojnë aftësitë që ata kanë nevojë për të

kapërcyer sfidat e tyre dhe për të provuar suksesin akademik. Nxënësit me aftësi të kufizuara shpesh kanë nevojë për kohë shtesë për të shkuar në klasë dhe për të përfunduar detyrat në klasë. Një nxënës që ka një aftësi të kufizuar të mësuarit që ka të bëjë me të kuptuarit mund të ketë nevojë për kohë shtesë kur ata po marrin një test. Përveç kësaj, një student që ka një çrregullim të vëmendjes mund të ketë nevojë për ndërprerje më të shpeshta nga puna e tyre. Kur një orar fleksibël është në vend në klasë, atëherë frustrimi dhe stresi do të lehtësohen.

Pothuajse të gjithë nxënësit ishin shumë të gatshëm që ti ndihmonin shokëve me aftësi të kufizuar.

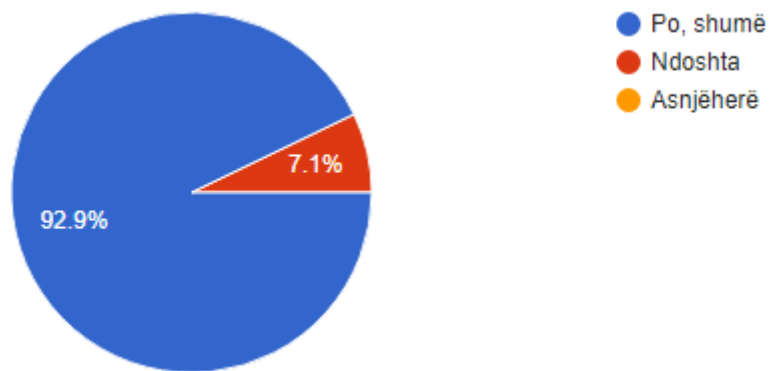


Figura 34 A do ti ndihmoni në të ardhmen shokët me aftësi të kufizuar?

## 4.2 Intervistat e realizuara me drejtorët, pedagogët, psikologët dhe defektologët e shkollave fillore në komunën e Tetovës

Në kuadër të kësaj interviste kanë marrë pjesë drejtorët, pedagogët, psikologët apo defektologët e shkollave fillore në komunën e Tetovës paralelet në gjuhën shqipe. Intervista është realizuar në shkollën fillore “Liria”, shkollën fillore “Bratstvo – Migjeni”, shkollë fillore “Istigball”, shkolla fillorë “Andrea Savevski - Kikish”.

Në shkollën fillore Bratsvto – Migjeni kishin gjithësej 978 nxënës ku prej tyre 15 nxënës ishin me aftësi të kufizuar. Sipas udhëheqësve të shkollës nxënësit me aftësi të kufizuar pranoheshin duke i testuar psikologu dhe defektologu i shkollës dhe ata gjithashtu u shprehën se nuk ka ndonjë pengesë gjatë pranimi të nxënësve.

Sipas tyre shkolla i plotëson kushtet për kategorin e nxenesve me aftësi të kufizuara deri në një nivel mesatar por jo edhe aq shumë sepse egzistojne elemente që ju nevojiten për të mundësuar lëvizje të lirë dhe pa barriera, dhe mendonin se patjetër se do duhet ti plotesonte kushtet për këto persona në të kundërtën nuk do arrinin të realzionin obligimet e tyre. Mjetet e përshtatura në cilësinë e punës mësimore me fëmijët me aftësi të kufizuara ndikojnë shumë në shkollën Migjeni për mësimdhënie efektive.

Zakonisht vlerësimi i nevojave për edukim të fëmijës me aftësi të kufizuara para se ai të fi llojë të mësojë në shkollën Migjeni bëhet vlerësimi I këtyre fëmijeve nga persona jashte hapësirës së shkollës respektivisht mjek ose defektog, logoped si dhe psikolog ndersa në shkollë bëhet vetem vëzhgimi nga ana e pedagogut dhe psikologut.

Në këtë shkollë kishte kategori të ndryshmetë fëmijëve por më të shpesht ishin ata me prapambetje të lehte mendore si dhe me sindromen down, me aftësi të kufizuara me të pamurit dhe të degjimit edhe me ngecje në mesim. Në këtë shkollë mesuesit nuk kishin trajnim të posaçem për këto fëmijë dhe mesuesit nuk kishin plane individuale, zhvillonin paralel me plan programin e shkollës.

Ata gjithashtu u shprehën se duhet gjithnjë e më shumë të perforcohen mjete të reja të punës për të qen me kreative dhe me terheqëse puna për të dhe të ketë më shume trajnime edhe të punojë më shume defektologu me ato.

Inkurajimi i nxënësve është shumë i rëndësishëm andaj nxenesit inkurajohen duke përdorur metoda të vecanta për të ku një ndër to është shpërblimi që mund të jetë nga llojet më të

ndryshme dhe duke i lavdëruar edhe duke i nxitur ose angazhuar që më shumë të marrin pjesë në mësim.

Si përfundim shkolla fillore Migjeni sugjeroi që me këto fëmijë të merren shume më shumë persona që janë të specializuar për këtë lëmi dhe të marrin orë individuale.

Në shkollën fillore Istigball poashtu kishte nxënës me aftësi të kufizuar. Pranimi I këtyre bëhet në konsultim me psikologun dhe defektologun e shkollës. Sipas tyre shkolla është e pershtatur për të mundësuar lëvizje të lirë dhe pa barriera për fëmijët me aftësi të kufizuara, nëse shkolla nuk do ishte e pershtatshme nuk do muneshte që këto fëmijë të realizonin aktivitet me sukses por do ishte edhe më mire sikur të kishte një hapësire plus për punë individuale me këto femijë.

Ndikimi I mjeteve në këtë shkollë është shumë I madhë në pershtatjen dhe në cilësinë e punës mësimore me fëmijët me aftësi të kufi zuara, sipas tyre mjetet ndihmojnë për rrjedhshmerine e punës por jo edhe shume në suksesin e tyre, ata thane se kanë mungese edhe të shumë mjeteve tjera.

Vlerësimi i nxënësve në këtë shkollë bëhet nga persona të specializuar për atë lëmi (mjek, psikolog, defektolog...) në shkollë pranimi bëhet nga ana e pedagogut ose sociologut të shkollës në mungesë të psikologut. Nxënësit me aftësi të kufizuar janë të kategorive të ndryshme si nga ato me dëmtime fizike si dhe nga kategoria e dëmtimeve mentale.

Ajo që më tepër ju mungonte ishte se mesimdhënësit e shkolles nuk kishin trajtim të vecante për këto persona dhe nuk kishin plane individuale të punës me fëmijët me aftësi të kufi zuara per shkak se mesim ishte inkluziv.

Sipas tyre trajnimet janë shumë të nevojshme, mund te them te obligueshme dhe për të përmirësuar procesin e mësimdhënies për fëmijët me aftësi të kufizuara duhet që shkolla të ketë ekip të personave të specializuar për këtë lëmi si psikolog, defektolog, logoped që të punohet me këto femijë.

Bashkëpunimi me prindërit e fëmijëve me aftësi të kufizuara të cilët janë të përfshirë në shkollët e zakonshme është i mire dhe me këte rast arrihet edhe më shume rezultati.

Në këtë shkollë për inkurajim perdoren teknika te vecanta qe gjinden ne planprogram mësimor duke shtuar edhe disa mjete plus, edhe pse nuk është përdorur ndonjë material apostafat për

këto fëmijë por mund të permenden për disa persona që kanë pasur problem me psikomotorik kishte mjete të posaçme për të.

Një ndër rastet ishte kur njëri nga mësuesit kishte punuar, fëmija nuk ka arritur të kapte lapsin dhe me ndihmën e ushtrimeve me goma elastike dhe mjete të ndryshme kishte arritur që fëmija të përdor motorikën fine. Dhe për fund ata sugjeruan se atyre ju duhet më shumë ore pune individuale mbrenda në hapësirat e shkollës.

Në shkollën fillore Andrea Saveski – kishin pasur kishte nxënësit me aftësi të kufizuara. Sipas tyre pranimi i nxënësve bëhet nga ana e psikologes së shkollës nën vëzhgim të saj dhe pranohen pa problem. Ata u shprehën se shkolla ofron kushte për fëmijet me mjete të punës që janë adekuate për ato persona për të mundësuar lëvizje të lirë dhe pa barrierë dhe është domosdoshmëri përshtatshmëria e ambienteve të shkollës për të lehtësuar punën e personave në fjalë.

Sipas tyre mjete të përshtatura në cilësinë e punës mësimore me fëmijet me aftësi të kufizuara ndihmojnë shumë sepse ato mundësojnë rrugën më të lehtë për realizimin e qëllimit të aktivitetit të tyre.

Zakonisht vlerësimi i nevojave për edukim të fëmijës me aftësi të kufizuara para se ai të fillojë të mësojë në shkollë bëhet nga psikologu, nëse fëmija vjen me diagnozë nga ana e mjekut ose personelit të caktuar atëherë vetëm informohet mësuesja për problemin në fjalë, në raste kur fëmija nuk ka një diagnozë ose vlerësim të saktë nga ana e ndonjë mjeku apo personi adekuat për vlerësim të rastit atëherë bëhet nga psikologu i shkollës.

Në këtë shkollë kishte nga llojet e ndryshme me prapambetje të lehtë mendore, autism, paralizë cerebrale etj.

Mësuesit e kësaj shkolle kanë realizuar seminare por jo plotësisht të trajnuar për këto persona dhe nuk kishin plane individuale të punës me fëmijet me aftësi të kufizuara dhe sipas tyre trajnimet janë të domosdoshme për mësuesit të cilët punojnë direkt me fëmijet me aftësi të kufizuara.

Për të përmirësuar procesin e mësimdhënies për fëmijet me aftësi të kufizuara në këtë shkollë duhet punësuar persona adekuat që të meren me këto fëmijë mbrenda në klasë.

Inkurajimi I nxënësve më pak të motivuar që të marrin pjesë në mësim dhe të bëjnë punën e tyre në këtë shkollë është bërë duke përdorur teknika adekuate për realizimin e detyrave, dhe mjete që përdoren më shpesh ishin lojërat që i pelqejnë fëmijës që përdoren si kushtezim për realizimin e detyrave.

Një ndër rastet që kishte pasur sukses na tregoi një mësime në këtë shkollë ishte kur gjatë punës disa muajore me personin që kishte pasur me prapambetje të lehtë mendore kishte arritur që me sukses t'ia mesonte numrat deri në 100 dhe ti dallonte shkronjat në forme vizuale, kjo ishte realizuar duke përdorur teknika nga më të ndryshmet që janë adekuate për fëmijët me aftësi të kufizuara.

Dhe për fund kjo shkollë për fëmijët me aftësi të kufizuara sugjeroi që duhet të kenë shumë më shumë mjete të punës dhe ambiente për realizimin më të suksesshem të arritjeve të tyre të cilat mungojnë tek ato për arsye politike.

Në shkollën fillore Liria në Tetovë kishin gjithësej 866 nxënës shqipëtar ku me aftësi të kufizuara ishin 26, 7 vajza dhe 19 djem. Në këtë shkollë pranimi bëhet me anë të dokumenteve nëse nxënësi është I aftë ta vazhdojë shkollimin në konsulltim me psikologun dhe defektologun e shkollës. Sipas tyre shkolla nuk është aq sa duhet e përshtatur për të mundësuar lëvizje të lirë dhe pa barrierë për fëmijët me aftësi të kufizuara dhe se është domosdoshmëri përshtatshmëria e ambienteve të saj sepse numri I këtyre nxënësve vazhdimisht rritet.

Mjetet e përshtatura në cilësinë e punës mësimore me fëmijët me aftësi të kufizuara ndikojnë shumë në këtë shkollë sepse sipas tyre ato mundësojnë që nxënësit të mësojnë më lehtë dhe më shpejtë.

Në shkollën Liria vlerësimi i nevojave për edukim të fëmijës me aftësi të kufizuara para se ai të fillojë të mësojë në shkollë bëhet në spitalin klinik në Shkup nga ana e pesë mjekëve, ekipit multidiciplinorë.

Në këtë shkollë kishte fëmijë me dëmtime të lehta intelektuale, të mesme intelektuale dhe dëmtime të kombinuara, fëmijë me down syndrome, autizëm, epilepsy, paralizë cerebrale etj.

Ajo që ishte më e mira ishte se në këtë shkollë kishte mësues të trajnuar për fëmijët me aftësi të kufizuara dhe kishte plane individuale të punës për këto fëmijë dhe se sipas tyre trainimet janë të domosdoshme për mësuesit të cilët punojnë direkt me fëmijët me aftësi të kufizuara.

Për të përmirësuar procesin e mësimdhënies për fëmijët me aftësi të kufizuara në këtë shkollë ata u shprehën se kishin nevojë për kushte më të mira, të kenë më shumë defektologe pasi që numri i nxënësve është shumë i madh dhe aty punonin vetëm dy defektologë dhe një pedagog që sipas tyre nuk ishte e mjaftueshme sepse atyre u nevojitet që në shkollë të kenë edhe logoped etj. Inkurajimi tek nxënësit më pak të motivuar që të marrin pjesë në mësim dhe të bëjnë punën e tyre bëhet me anë të shumë aktiviteteve.

Një përvojë që kishin pasur në lidhje me një person të vështirë ishte kur me anë të bisedave direkte që i kishin pasur me nxënësin kishin arritur bashkëpunim të suksesshëm me ta, por duke mos i harruar lojërat dhe aktivitetet fizike, lojëra të ndryshme etj. Dhe si për fund në këtë shkollë na sygjeruan, këta fëmijë kërkojnë më shumë përkushtim si nga ana e edukatorëve por edhe nga ana e prindërve, ata thanë që këtyre fëmijëve u duhet më shumë socializim me fëmijët tjerë dhe se nuk duhet të izoloohen e të mbyllën nëpër shtëpi, të jenë të shoqëruar me shokët dhe shoqet e tyre, dashuri më tepër dhe aktivitete të ndryshme.

Në shkollën fillore Naim Frashëri gjithashtu kishte nxënës me të meta psikike dhe aftësi të kufizuara. Pranimi në këtë shkollë bëhet pa problem nga ana e psikologes së shkollës. Sipas tyre shkolla i plotëson kushtet dhe është e gatshme për çdo nevojë për të mundësuar lëvizje të lirë dhe pa barriera për fëmijët me aftësi të kufizuara dhe se shumë ndikojnë mjetet e përshtatura në cilësinë e punës mësimore.

Zakonisht vlerësimi i nevojave për edukim të fëmijës me aftësi të kufizuara para se ai të fi llojë të mësojë në këtë shkollë bëhet nga persona që janë kompetent për këto fëmijë (mjek, defektolog, psikolog).

Për shkak të numrit të madh të nxënësve që kishte shkolla kishte edhe një numër të madh të këtyre personave dhe vështirësitë që hasin ato ishin nga më të ndryshmet duke filluar që nga autiket, si droma asperger, paralizë cerebrale, prapambetje e lehte mendore, ADHD, ADD etj.

Përkundër numrit të nxënësve mësuesit e shkollës nuk ishin të trajnuar për të punuar me fëmijët me aftësi të kufizuara mirëpo ata kishin plane individuale, kjo mvaret nga personat që punojnë individualisht me këto fëmijë dhe mendonin se trajnimet për mësimdhënësit shumë janë të rëndësishme për shkak se ua lehtësojnë punën fëmijëve.

Për të përmirësuar procesin e mësimdhënies për fëmijët me aftësi të kufizuara ata mendonin se duhet të shtohen mjetet speciale dhe adekuate që janë për këto fëmijë.



Sa I përket bashkëpunimit me prindërit ata thane se bashkëpunimi me prindërit ka bërë që këto fëmijë të arrijnë edhe më shumë sukses për asrye të pranimit të rregullave që duhet ti ndjekin edhe në shtëpi nga ana e prindërve.

Sipas psikologes së shkollës, ajo I kishte inkurajuar nxënësit më pak të motivuar që të marrin pjesë në mësim dhe të bëjnë punën e tyre duke përdorur teknikat e punës nga planprogrami I saj si psikologe.

Një ndër rastet që tregoi psikologeja e shkollës gjate punes qe ka puniar me femije me sindrome asperger ishte kur kishte arritur qe fëmisë tia ndaloj stereotipet si dhe koncentrimin për një kohë më të gjatë gjithashtu që femija të rijjë në vend mos të dal nga vendi dhe ata bashkarisht sugjeruan që për këto fëmije gjithnjë e më shumë të punohet jo vetëm në shkolla por edhe jashtë tyre të ketë qendra për edukim special të tyre jashtë orarit të shkollës.

## 5.Përfundimi

---

Fëmijët me nevoja të veçanta arsimore janë fëmijë së pari dhe kanë shumë gjëra të përbashkëta me fëmijët e tjerë të së njëjtës moshë. Ka shumë aspekte për zhvillimin e fëmijës që përbëjnë tërë fëmijën, duke përfshirë: personalitetin, aftësinë për të komunikuar (verbal dhe jo-verbal), elasticitetin dhe forcën, aftësinë për të vlerësuar dhe shijuar jetën dhe dëshirën për të mësuar. Çdo fëmijë ka anët e forta individuale, personalitetin dhe përvojat kështu që aftësitë e kufizuara do të ndikojnë në mënyrë të ndryshme në fëmijët individuale. Nevoja e veçantë arsimore e një fëmije nuk duhet të përcaktojë tërë fëmijën. (Children With Special Educational Needs, 2014)

Sipas (Balasubramanian, 2016) fëmijët me aftësi të kufizuara dhe nevoja të veçanta gjithashtu kanë të drejtën e arsimit ashtu siç bëjnë fëmijët normalë. Arsimi gjithëpërfshirës përpiqet të adresojë nevojat e të mësuarit të fëmijëve me nevoja të veçanta, me një fokus të veçantë tek ata që janë subjekt i izolimit dhe përjashtimit. Filozofia që qëndron pas edukimit gjithëpërfshirës është promovimi i mundësive për të gjithë fëmijët të marrin pjesë, të mësojnë dhe të kenë trajtim të barabartë, pavarësisht nga aftësitë e tyre mendore ose fizike. Ndërsa vetëdija për arsimin gjithëpërfshirës në shkolla në të gjithë vendin është ende në fazën e foshnjërisë, institucionet arsimore janë disi skeptike për të pasur fëmijë të zakonshëm dhe të veçantë që studiojnë në të njëjtën klasë. Dhe në rrethana, ku një fëmijë i përjashtuar i është dhënë hyrja në një klasë të zakonshme, rezultati i veprimit është i diskutueshëm. Mungesa e fleksibilitetit në kurrikulë, paaftësia për t'u kujdesur për veten dhe për këtë arsye duke u ngacmuar nga të tjerët në klasë dhe mos marrja e vëmendjes adekuate nga mësuesi janë çështje të zakonshme. Të gjitha këto mund të rezultojnë që fëmija të mos marrë arsimim të drejtë dhe gjithëpërfshirës.

Përfshirja nuk është vetëm një e drejtë arsimore për fëmijët me nevoja të veçanta; është gjithashtu një e drejtë e njeriut që të gjithë fëmijët duhet të kenë qasje në arsimim të barabartë, sepse të gjithë fëmijët dëshirojnë të kenë të njëjtat mundësi. Edhe pse përfshirja e fjalës gabimisht supozohet t'i referohet vetëm fëmijëve me aftësi të kufizuara ose nevojave të veçanta, ajo në fakt përfshin elemente më të gjera; çdo fëmijë që është në rrezik të tjetërsimit për shkak të racës, gjinisë, seksit dhe çdo faktori tjetër që mund të kontribuojë në përjashtimin do të përfitojë pa masë nga praktika e përfshirjes.

Është gjithashtu diçka e përdorur zakonisht në vendin e punës për të zgjidhur çështjet e diversitetit. Përfshirja synon të sjellë mirëkuptim dhe të heqë çdo formë pengesash që fëmijët mund të përjetojnë përmes mësimit të tyre. Përfshirja ka qenë subjekt i një interesi të ndryshëm brenda fushës së arsimit për dekada të tëra.

Jepuni nxënësve me mundësi të veçanta për sukses. Fëmijët me aftësi të kufizuara të të mësuarit shpesh ndihen sikur nuk kanë sukses në fusha të caktuara, por mësimet e strukturuar që çojnë në rezultate të suksesshme është një mënyrë për t'i mbajtur ata të motivuar. Të sigurojë përforsime të menjëhershme për arritjet, të jenë në përputhje me rregullat dhe disiplinën, t'i korrigjojnë gabimet dhe t'i shpërblejnë studentët kur t'i bëjnë vetë këto korrigjime, të shpjegojnë pritjet e sjelljes dhe të mësojnë dhe demonstrojnë sjellje të përshtatshme dhe jo vetëm të presin që nxënësit me nevoja të veçanta t'i marrin ato.

Disa njerëz mund të shikojnë një person me nevoja të veçanta dhe të shohin aftësi të kufizuara. Disa mund të mos ndjejnë gjë tjetër veçse simpati, ndërsa të tjerët, nëpërmjet mungesës së dijes, i lënë këto individë të mahnitshëm plotësisht. Megjithëse çdo fëmijë me nevoja të veçanta është i ndryshëm dhe çdo familje është unike, ka disa shqetësime të përbashkëta që lidhin prindërit. Këto përfshijnë marrjen e kujdesit të duhur dhe promovimin e pranimin në familjen, shkollën dhe komunitetin e zgjeruar. Për disa, planifikimi për një të ardhme të pasigurt mund të jetë e nevojshme.

Nga nevoja, prindërit e fëmijëve me nevoja të veçanta janë shpesh më fleksibël, më dhembshuri, kokëfortësi dhe elastik se prindërit e tjerë. Ndonëse nuk mund të jetë diçka që keni shpresuar ose pritur, është e rëndësishme për fëmijën tuaj që të përpiqeni të bëni më të mirën tuaj. Ju mund të ngushëlloheni në faktin që nuk jeni vetëm, prandaj ndjeheni mirë duke ju afruar për mbështetje.

Andaj, në bazë të këtij hulumtimi kisha sugjeruar që nxënësit me aftësi të kufizuara nuk duhet ti anashkalojmë dhe këto rezultate mund ti vihen në shërbim ministrisë së arsimit sepse duhet që të kenë të përgaditur planprogramin e tyre mësimorë për këta fëmijë dhe duhet të kenë pedagoge adekuat për ta që të mund në mënyrë më të lehtë ti anashkolojnë problemet që i kanë.

## Bibliografia

---

*Apps for Dyslexia and Learning Disabilities*. (n.d.). Retrieved March 13, 2018, from <http://dyslexiahelp.umich.edu/tools/apps>

- Assistive Technology for Math*. (n.d.). Retrieved March 16, 2018, from <https://www.understood.org/en/school-learning/assistive-technology/assistive-technologies-basics/assistive-technology-for-math>
- Balasubramanian, A. (2016, OCTOBER 24). *Inclusive education for children with special needs*. Retrieved May 18, 2018, from <http://www.thehindu.com/todays-paper/tp-features/tp-opportunities/Inclusive-education-for-children-with-special-needs/article12542771.ece>
- Breneman, L. (2014, August 06). *4 TYPES OF TYPING GAMES THAT CAN HELP YOUR KID LEARN KEYBOARDING SKILLS*. Retrieved February 17, 2018, from <http://pixelkin.org/2014/08/06/4-types-of-typing-games-that-can-help-your-kid-learn-keyboarding-skills/>
- Cela, R., & Goci, R. (2010). *Të njohim vështirësitë në të nxënë. Shqiperi*.
- Çfarë është disleksia? Si ta zbulojmë atë, si ta "përqafojmë"*. (2015, February 18). Retrieved February 14, 2018, from <http://top-channel.tv/2015/02/18/cfare-eshte-disleksia-si-ta-zbulojme-ate-si-ta-perqafojme/>
- Children With Special Educational Needs*. (2014, April). Retrieved February 2018, from National Council for Special Education: <http://ncse.ie/wp-content/uploads/2014/10/ChildrenWithSpecialEdNeeds1.pdf>
- Chris Forlin, D. C. (2013). *Inclusive Education for Students with Disability*. Retrieved 2018, from [aracy.org.au: https://www.aracy.org.au/publications-resources/command/download\\_file/id/246/filename/Inclusive\\_education\\_for\\_students\\_with\\_disability\\_-\\_A\\_review\\_of\\_the\\_best\\_evidence\\_in\\_relation\\_to\\_theory\\_and\\_practice.pdf](https://www.aracy.org.au/publications-resources/command/download_file/id/246/filename/Inclusive_education_for_students_with_disability_-_A_review_of_the_best_evidence_in_relation_to_theory_and_practice.pdf)
- DARDHA, D. (2014). *NATYRA E VËSHIRËSIVE NË TË NXËNË NË ARSIMIN FILLOR*. Retrieved February 20, 2018, from <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2015/01/Doktoratura-Donika-Dardha-Fakulteti-i-Shkencave-Sociale-Departamenti-i-Psikologji-Pedagogjise.pdf>
- Dyscalculia in Children*. (n.d.). Retrieved February 16, 2018, from <https://www.cognifit.com/pathology/dyscalculia>
- Elena V. Zvoilyko, S. A. (2016). Socialization of students with disabilities in an inclusive educational environment. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ENVIRONMENTAL & SCIENCE EDUCATION*, VOL. 11, NO. 14, 6469-6481.
- Gina Kemp, M. M. (2017, December). *Learning Disabilities and Disorders - Types of Learning Disorders and Their Signs*. Retrieved February 16, 2018, from HELPGUIDE.ORG: <https://www.helpguide.org/articles/autism-learning-disabilities/learning-disabilities-and-disorders.htm>
- Griffin, T. (2017). *How to Spot Early Signs of Learning Disabilities*. Retrieved February 13, 2018, from <https://www.wikihow.com/Spot-Early-Signs-of-Learning-Disabilities>

- How does rehabilitative & assistive technology benefit people with disabilities?* (2016, January 12). Retrieved March 12, 2018, from NICHD Information Resource Center: <https://www.nichd.nih.gov/health/topics/rehabtech/conditioninfo/help>
- Iljazi, M. A. (n.d.). *Edukimi dhe arsimimi i nxënësve me aftësi të kufizuara në R. Maqedonisë*. Retrieved February 27, 2018, from <https://pedagogjia.wordpress.com/pedagogji-speciale/edukimi-dhe-arsimimi-i-personave-me-aftesi-te-kufizuar/>
- Inclusive education*. (2017, December 18). Retrieved 2018, from Students with a Disability: <http://www.education.vic.gov.au/school/principals/spag/participation/Pages/studentwithdisability.aspx>
- K O N C E P T I PËR EDUKIM DHE ARSIM FILLOR NËNTËVJEÇAR*. (2007, February). Retrieved March 03, 2018, from <https://bro.gov.mk/docs/Binder2.pdf>
- Kelly, K. (n.d.). *8 Tools for Kids With Dysgraphia*. Retrieved March 17, 2018, from <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/child-learning-disabilities/dysgraphia/8-tools-for-kids-with-dysgraphia#slide-8>
- KUCIJAN, K. (2017, September 1). *HULUMTIM – DISKALKULIA*. Retrieved February 16, 2018, from <http://www.dyslexia-info.com/sq/hulumtim-diskalkulia/>
- Kulla, F., Ndrio, M., & Remaçka, L. (2014). *JAM MES JUSH, I NGJASHËM, I NDRYSHËM, I BARABARTË...* Tirane: Gent Grafik.
- Majlinda Xhamo, D. B. (2010). *Një shkollë për të gjithë*. Tirane: Save the children.
- Mauro, T. (2017, October 19). *What It Means When a Child Has "Special Needs"*. Retrieved 2018, from VeryWellFamily: <https://www.verywellfamily.com/what-are-special-needs-3106002>
- Milsom, A. (2006, October 10). *Creating Positive School Experiences for Students with Disabilities*. Retrieved February 18, 2018, from <http://www.readingrockets.org/article/creating-positive-school-experiences-students-disabilities>
- Musliu, F. (2010, October 28). *Pak shkolla për fëmijët me aftësi të kufizuara në Maqedoni*. Retrieved March 02, 2018, from <http://www.dw.com/sq/pak-shkolla-p%C3%ABr-f%C3%ABmij%C3%ABt-me-aft%C3%ABsi-t%C3%AB-kufizuara-n%C3%AB-maqedoni/a-6162952>
- Ndrio, M., & Hinaj, A. (2010). *Të njohim vështirësitë në të nxënë*. Shqiperi: "Save the children".
- NICHD. (2016, January 12). *What causes learning disabilities?* Retrieved February 18, 2018, from <https://www.nichd.nih.gov/health/topics/learning/conditioninfo/causes>
- Raskind, M. (2000). *Assistive Technology for Children with Learning Difficulties*. San Mateo, California : © & ™ 2000 Schwab Foundation for Learning.
- Raskind, M. H., & Goldberg, R. J. (n.d.). *Life Success For Students With Learning Disabilities: A Parent's Guide*. Retrieved March 16, 2018, from <http://www.idonline.org/article/12836/>

- Republika e Maqedonisë Avokati i popullit.* (2013/2014). Retrieved March 1, 2018, from Informatë për gjendjen me përfshirjen e fëmijëve me aftësi të kufizuara në shkollat e posaçme fillore dhe të mesme: <http://ombudsman.mk/upload/documents/2013/Izvestaj-Posebni%20ucilista-AI-2014.pdf>
- Robitaille, S. (2010). *The Illustrated Guide to Assistive Technology and Devices*. New York: © 2010 Demos Medical Publishing, LLC. .
- Schutte, T. (2017, November). *Learning Disabilities in kids: Does your child struggle with one?* Retrieved 19 02, 2018, from <https://steemit.com/steemiteducation/@tanyaschutte/learning-disabilities-in-kids-does-your-child-struggle-with-one>
- Stojanovska-Trajkovska, N., Ristovska, A. K., Karovska Andonovska, B., & Rashiq-Canevska, O. (2017). *ANALIZA E GJENDJES SË PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA MENDORE DHE AFTËSI TË KOMBINUARANË REPUBLIKËN E MAQEDONISË*. Retrieved March 01, 2018, from [http://mhc.org.mk/system/uploads/redactor\\_assets/documents/2568/Analiza\\_intelektualn\\_a\\_ALB\\_\\_5\\_.pdf](http://mhc.org.mk/system/uploads/redactor_assets/documents/2568/Analiza_intelektualn_a_ALB__5_.pdf)
- TAMMY REYNOLDS, B. C. (2013, May 21). *Effective Teaching Methods For People With Intellectual Disabilities*. Retrieved February 15, 2018, from <https://www.mentalhelp.net/articles/effective-teaching-methods-for-people-with-intellectual-disabilities/>
- Teaching Students with Mental Health Disabilities.* (n.d.). Retrieved February 17, 2018, from <http://www.accessiblecampus.ca/tools-resources/educators-tool-kit/teaching-tips/teaching-students-with-mental-health-disabilities/>
- UNICEFMK. (2016, May 11). *Children see the friend, before the disability*. Retrieved March 2, 2018, from <https://medium.com/@UNICEFMK/children-see-the-friend-before-the-disability-6850a7f46c5b>
- Virgile, C. B. (2014, October 1). *A Tool for Enhancing Classroom Instruction for Students with learning disabilities*. Retrieved March 20, 2018, from Virgile, C. B. (2014, March 24). *A Tool for Enhancing Classroom Instruction for Students with learning disabilities*. Retrieved October 1, 2008, from <http://www.lynchburg.edu/sites/default/files/documents/GraduateStudies/Assistive%20Technology%20Final%20s>
- Wendy W. Murawski, P. (n.d.). *The Benefits of an Inclusive Classroom*. Retrieved February 20, 2018, from <http://www.specialneeds.com/children-and-parents/general-special-needs/benefits-inclusive-classroom>
- What is Dyslexia?* (2018). Retrieved February 18, 2018, from Dyslexia.uk.com: <http://www.dyslexia.uk.com/>
- What Is Special Education?* (n.d.). Retrieved February 2018, from TeAch-nology - The Art and Science of Teaching with Technology® : [http://www.teach-nology.com/teachers/special\\_ed/](http://www.teach-nology.com/teachers/special_ed/)



# Shtesa A- Pyetëson i realizuar me nxënësit e shkollave fillore në komunën e Tetovës

---

## Pyetësor

---

Pyetësori është anonim - ka të bëjë me fëmijet me aftësi të kufizuara.  
Të dhënat grumbullohen për teze masteri.

---

Emri i shkollës:

Short answer text

---

Gjinia: \*

- Femër
- Mashkull



Cka mendoni, sipas juve, cka është aftësi e kufizuar? \*

Long answer text

---

Në cilën zonë ka më shumë nxënës me aftësi të kufizuara të të mësuarit vështirësi? \*

- A) arsyetimi matematik
- B) lexim
- C) shkrim
- D) komunikimi

⋮

Si e ndihmoni dikë me aftësi të kufizuara të mësuarit për të mësuar më mirë?

Long answer text

---

A pajtoheni që nxënësit me aftësi të kufizuara të mësojnë në klasë së bashku me ju? \*

- Pajtohem
- Nuk pajtohem

Nëse mësoni së bashku, si ndjeheni që mësoni në të njëjtat klasa me fëmijë me aftësi të kufizuara?

- Shumë mirë
- Mirë
- Aspak mirë

Sa i ndihmoni shokët tuaj me aftësi të kufizuar për të realizuar detyrat në klasë? \*

	1	2	3	4	5	
Pak	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	Shumë

Cfarë ndihme i jepni shokëve tuaj me aftësi të kufizuara për të lëvizuar dhe plotësuar nevojat e tyre në ambiente të ndryshme të shkollës?

Long answer text

---

Sa i bëni pjesë të lojrave tuaja jashtë programit mësimor? \*

- Cdoherë
- Ndonjëherë
- Asnjëherë

Sa shoqëroheni me to jashtë orës së mësimit? \*

- Cdoherë
- Ndonjëherë
- Asnjëherë

Sa marrin pjesë shokët tuaj me aftësi të kufi zuara në aktivitetet kulturore-sportive që organizon shkolla? \*

- Shumë
- Pak
- Aspak

A mendoni se është e nevojshme që shkolla të ketë ambiente të veçanta për të punuar me nxënësit me aftësi të kufi zuara? \*

Po

Jo

Nëse Po, si do t'ju vinin në ndihmë këto ambiente?

Long answer text

---

A janë të përshtatura ambientet e shkollës/klasës për të siguruar lëvizje pa barriera të fëmijëve me aftësi të kufi zuara në to? \*

Po

Jo

A  
G

Çfarë do të sygjeronit në drejtim të përshtatshmërisë së ambienteve të shkollës/klasës? \*

Makinë që ju ndihmon për të lexuar

Makinë që ju ndihmon për të shkruar

Makinë që ju ndihmon për të llogaritur

A do ti ndihmoni në të ardhmen shokët me aftësi të kufizuar? \*

Po, shumë

Ndoshta

Asnjëherë

A  
r

## Shtesa B - Intervistat e realizuara me drejtorët, pedagogët, psikologët apo defektologët e shkollave fillore në komunën e Tetovës

---

## Intervista

Emri i shkollës:

---

1. Sa nxënës keni gjithsej?
2. Sa nxënës me aftësi të kufi zuar keni të përfshirë në shkollën që ju drejtoni? Sa femra-meshkuj?
3. Si bëhet pranimi i nxënësve me aftësi të kufi zuar në shkollën tuaj?
4. A është e përshtatur shkolla për të mundësuar lëvizje të lirë dhe pa barriera për fëmijët me aftësi të kufi zuara?
5. Nëse shkolla juaj nuk është e përshtatur, a mendoni se është domosdoshmëri përshtatshmëria e ambienteve të saj?
6. Sa ndikojnë mjetet e përshtatura në cilësinë e punës mësimore me fëmijët me aftësi të kufi zuara?  
Shumë                  Disi                  Pak                  Aspak
7. Si bëhet zakonisht vlerësimi i nevojave për edukim të fëmijës me aftësi të kufi zuara para se ai të fi llojë të mësojë në shkollën tuaj? (Kush e bën? dhe ku bëhet ky vlerësim?)
8. Cfarë aftësie të kufi zuar kanë nxënësit e integruar në shkollën tuaj? Specifiko llojin e aftësisë së kufizuar.
9. A janë të trainuar mësuesit e shkollës tuaj për të punuar me fëmijët me aftësi të kufi zuara?
10. A ka plane individuale të punës me fëmijët me aftësi të kufi zuara?
11. Sa mendoni se trainimet janë të domosdoshme për mësuesit të cilët punojnë direkt me fëmijët me aftësi të kufi zuara?  
Shume                  Pak                  Aspak
12. Cfarë mendoni se duhet bërë për të përmirësuar procesin e mësimdhënies për fëmijët me aftësi të kufi zuara?
13. Sa bashkëpunoni me prindërit e fëmijëve me aftësi të kufi zuara të cilët janë të përfshirë në shkollët e zakonshme?
14. Si i keni inkurajuar nxënësit më pak të motivuar që të marrin pjesë në mësim dhe të bëjnë punën e tyre?
15. Cilat materiale mësimore keni gjetur të dobishme në arsim në klasë (p.sh. kompjuter, internet, CD-ROM, lojëra të bordit, kartela flash etj.)?
16. Ndani një përvojë që keni pasur në lidhje me një person të vështirë dhe si e keni trajtuar situatën.
17. Cfarë mund të sygjeroni për fëmijët me aftësi të kufizuar?